

JAARBOEKJE

200&

VAN HET
OUDHEIDKUNDIG
GENOOTSCHAP

‘NIFTARLAKE’

JAARBOEKJE

2005

VAN HET
OUDHEIDKUNDIG
GENOOTSCHAP

‘NIFTARLAKE’

Ereleden en bestuur

Erelid Mr. J.H. van den Hoek Ostende, Amsterdam

Lid van verdienste A.J.A.M. Lisman, Nieuwersluis

Bestuur Drs. E. Munnig Schmidt, voorzitter
Nieuwerhoek, 3632 AD Loenen a/d Vecht (0294) 231280,
e-mail: emunnigs@tiscali.nl

Jurgen Wasser en Bridgina van Elk, secretariaat.
Rijksstraatweg 160, 3603 CT Maarssen (0346) 550872,
fax (0346) 555610, e-mail: BridginavanElk@cs.com

Godelief N.F.M. Hofman-van Miert, ledenadministratie.
Zandpad 83, 3621 NG Breukelen (0346) 261201,
e-mail: HofmandeBK@hetnet.nl

Mw Drs. G. Recter, bibliotheek, Bijdorp, Oud Over 8,
3632 VD Loenen a/d Vecht (0294) 234653

Drs. Eric F.L. Stubbé, penningmeester, Bergseweg 1b,
3633 AJ Vreeland, (0294) 252873, fax 253659

Leden Anthony J. A. M. Lisman
Marlies Vehmeijer-Verloop

*Redactie
voor 2006* Drs. E. Munnig Schmidt
Nieuwerhoek, 3632 AD Loenen a/d Vecht (0294) 231280
fax (0294) 232651, e-mail: emunnigs@tiscali.nl

Contributie voor 2006: €12,50 op Postbank nr. 513805
t.n.v. Penningmeester Niftarlake te Vreeland

Website www.Vecht.nl en www.Niftarlake.org

ISBN 90-6550-930-5

De ledenlijst van het Oudheidkundig Genootschap 'Niftarlake' ontbreekt

Jaaroverzicht 2005

Het was geen wonder dat de Nieuwjaarsreceptie dit jaar buitengewoon druk bezocht werd immers ons bestuurslid, de heer A.J.A.M. Lisman, had zijn huis VreedenHoff te Nieuwersluis daarvoor opengesteld op 8 januari. Hoewel het park regelmatig te bezichtigen is, is dat wat het huis betreft slechts zelden het geval. De gastvrijheid van de heer Lisman werd dan ook zeer op prijs gesteld. Kasteel Zuylen zag op 22 februari een vijftigtal leden in de gobelinzaal voor de lezing van professor K. Ottenheim over de villa's van Palladio vergeleken met die aan de Vecht. Op de hem eigen geestige en levendige wijze werd dit onderwerp uitgediept.

Precies een maand later, op 22 maart, gaf de heer R. Crèvecoeur van het ICN ook op Zuylen, maar nu in de kleinere zaal vanwege het wat teleurstellende aantal toehoorders, blijk van zijn grote kennis op het gebied van natuurstenen tuinelementen. Dat betreft dan het onderhoud aan siervazen en tuinbeelden, zitbanken en vijverranden, hekken en zonnewijzers. Zandsteen houdt zich het best in regen en vorst, maar wordt vrij snel zwart door oxidatie van het ijzer in die steen. Vandaar dat het vroeger altijd geschilderd werd zoals nog op vrijwel alle geveltoppen in Amsterdam en elders. Marmer is vrij poreus en is erg gevoelig voor zure regen en moet dus of binnen opgesteld of geschilderd worden. Ook Namense hardsteen, ook een kalksteen, is minder duurzaam dan wel verondersteld wordt en verbrokkelt in weer en wind na 200 jaar. Zie de pilasters van het hek van VreedenHoff, die uiteen dreigen te vallen.

Ons lid de heer L. Wevers was de architect voor de restauratie en reconstructie van het hoofdgebouw van het Spoorwegmuseum te Utrecht waar hij ons op 2 april ontving voor een voorbezichtiging. Het werk was nog in volle gang zodat de omvang daarvan goed te zien was. Vooral het wegkrabben van latere verf en witsellagen op het plafond, waardoor de 19de eeuwse bonte beschildering aan het oog onttrokken was, gaf een fascinerend kijkje op wat ontdekt werd.

De inbouw van de koninklijke wachtkamer uit Den Haag was al bijna klaar zodat daar een goede indruk van gekregen kon worden. Nu het museum een half jaar open is blijkt het een zeer geslaagde publiekstrekker te zijn, een tweede bezoek meer dan waard.

Het diner met aansluitende jaarvergadering in het clubgebouw van de KWVL

te Oud Loosdrecht op 11 mei trok weer vijftig leden. De combinatie diner en vergadering valt duidelijk in de smaak. De discussie naar aanleiding van het mondelinge verslag van de Vechtplassencommissie, die wij steeds gaarne het woord geven, was ongebruikelijk heftig. Die ging voornamelijk over het bouwplan op het GROKO-terrein in Breukelen. Dat plan werd veel te fors bevonden voor die locatie – pal aan de Vecht. Dat plan is inmiddels van tafel. En er wordt gewerkt aan een nieuwe meer passende invulling van die gevoelige plek.

De lezing over ‘Het Portret’ door Ellen Jellema op 15 september trok veel belangstellenden naar slot Zuylen andermaal in de mooie gobelinzal. Zij nam ons mee van de eerste portretten uit de Egyptische oudheid tot die van Picasso. Het afbeelden van een herkenbare persoon is een westerse specialiteit. Andere culturen stellen zich tevreden met een schildering van een ideale mensfiguur. Door ziekte van de enig beschikbare rondleider verviel de excursie naar huis Bisdom van Vliet in Haastrecht waarvoor zich een 45-tal leden had ingeschreven. In 2006 komt deze excursie weer op het programma.

Een bomvolle gobelinzal op Zuylen was de oogst aan toehoorders op 3 november voor de lezing door de heer E. Becker, hoofd tentoonstellingen van het Van Gogh museum over het ontstaan van het Art Nouveau. Velen wisten niet dat die stijl is uitgevonden door de kunsthandelaar Rudolf Bing in Parijs net voor de eeuwwisseling van 1900. Zijn winkel heette dan ook “Art Nouveau” en had zijn wortels in de handel in Japanse decoratieve kunst. Na afloop van Beckers lezing kwam Rachel Reijers de door leden meegebrachte voorwerpen van commentaar voorzien, wat soms tot opgetogen reacties aanleiding gaf.

Ons lid Jet Pijzel-Dommisse, conservator zilver in het gemeentemuseum in Den Haag, nodigde het genootschap uit op 14 december te komen luisteren naar haar inleiding op de door haar ingerichte tentoonstelling over Haags zilver. Die inleiding was bijzonder behulpzaam om de stukken naar waarde te schatten en de vele anekdotes gaven extra reliëf. De bijeen gebrachte stukken zijn schitterend met soms verbluffende afmetingen. Het was echt een belevenis om dit over vele eeuwen gedreven werk bij elkaar te zien, samengebracht uit Engeland, Rusland en Frankrijk en de koninklijke collectie. De door haar geschreven lijvige catalogus bevat de prachtigste foto’s naast een belangwekkende tekst. Dat het museum aan deze tentoonstelling nauwelijks ruchtbaarheid gaf is op zijn minst bevreemdend.

De leesgroep klassieke literatuur las drama’s van Euripides en tragedies van Sofokles - in vertaling - onder de animerende leiding van Heleen Visser-Brouwers meestal op het huis Nieuwerhoek te Loenen en een keer op huis Cromwijck te Maarssen. Dit programmapunt mag zich in een blijvende belangstelling verheugen van nu een twintigtal dames en heren. De afsluitende aangeklede thee en het gezamenlijk bezoek aan ditmaal het toneelstuk Phèdre

dragen bij aan de populariteit van deze cursus.

Uw voorzitter heeft zitting genomen in het **Vechtplatform**. Dat heeft als doel een goede communicatie tussen de verschillende overheden: gemeenten, provincies en hoogheemraadschap AGV, die met de Vecht te maken hebben, maar ook met cultuurhistorische verenigingen en andere groeperingen, die de Vecht een goed hart toedragen. Het streven is om burgemeesters en wethouders, gedeputeerden en statenleden en hoofden van dienst van AGV- Waternet met verenigingen als de onze en stichtingen als de Vechtplassencommissie, Rotary besturen, en dergelijke een aantal malen per jaar bijeen te brengen. Dan kunnen allerlei problemen aan de orde gesteld worden met natuurlijk als gewenst eindresultaat het oplossen van die problemen. De laatste maal, 14 januari 2006, waren er 46 personen waaronder twee burgemeesters, een gedeputeerde, een statenlid, wethouders van alle Vechtgemeentes en diensthoofden van Waternet. Plaats van samenkomst was het gemeentehuis van Wijde Meren in Loosdrecht. Het initiatief is uitgegaan van Rotaryclub Maarssen, die daarvoor alle waardering krijgt. De heer Rombouts, waarnemend burgemeester van Loenen is de geëngageerde voorzitter van het platform.

Het vele werk dat gedaan wordt om jaarlijks een aantrekkelijk programma te kunnen aanreiken kan niet genoeg gewaardeerd worden. De dames Munnig Schmidt en Wasser komt wat dit aangaat alle eer toe. Zij staan steeds open voor suggesties dus geneer U niet! Aan het najaars programma deden 83 leden aan een of meer evenementen mee. Geen slecht resultaat!

De voorzitter

Loenen, Januari 2005

Concept Staat van baten en lasten

Baten	2004	2005
Contributies	€ 7.241	€ 7.557
Excursies en lezingen	5.884	7.033
Rente op rekeningen	571	525
Verkoop oude jaarboekjes	85	25
	<hr/>	<hr/>
Totaal	€ 13.781	€ 15.140
Lasten		
Excursies, lezingen en jaarvergadering	€ 5.389	€ 7.328
Secretariaat & ledenadministratie	731	775
Jaarboek	4.961	5.781
Donaties	543	579
Bibliotheek	516	467
Jaarsaldo	1.910	210
	<hr/>	<hr/>
Totaal	€ 13.781	€ 15.140
Tegoeden		
Postbank	€ 1.434	€ 772
ABN Amro	220	563
Fortisbank	15.965	16.495
	<hr/>	<hr/>
Totaal	€ 17.619	€ 17.830
Overig bezit		
Bibliotheek	€ 50.000	€ 50.000
Inventaris	€ 1.072	€ 837
Aantal betalende jaarleden	579	605

Vreeland, Maart 2005

Penningmeester
drs E.F.L. Stubbé

Oproep en mededelingen

De bibliotheek

Onze bibliothecaresse, die de bibliotheek van het O.G. Niflarlake op huis Bijdorp in Loenen al vele jaren onderdak verleent en met haar man voortreffelijk ontsloten heeft, gaat verhuizen naar het oosten des lands.

Het duurt nog even, maar rond augustus 2006 is het zover. Het bestuur zoekt daarom naar een nieuw onderkomen voor de bibliotheek. Het bezoek aan de bibliotheek is sporadisch, gemiddeld een maal per maand, dus veel werk zit er niet aan. Aan planklengte staat er 17 meter boeken en tijdschriften waaronder bijvoorbeeld alle jaargangen van het jaarboek en het maandblad Amstelodamum, ook voor de Vechtstreek een *Fundgrube*. Het genootschap zoekt dus een nieuwe bibliothecaris/esse, die iets met historie en boeken heeft en ruimte wil geven aan ons boekenbezit.

Omzien naar water

Het Hoogheemraadschap Amstel, Gooi en Vecht stuurde ons al weer enige tijd geleden een aardig boekje toe *Omzien naar Water* door hen uitgegeven in 2002. Het geeft een beeld van de geschiedenis van het waterbeheer in het stroomgebied van de veenrivieren Amstel en Vecht en in het Gooi. In 95 pagina's is veel kennis samengebracht verlicht met kaarten, foto's en tekeningen. Doel is om de lezer op de hoogte te brengen van het waterschap-archief, dat een rijke bron is voor gegevens over onze streek. De kaarten zijn op erg kleine schaal en dus alleen als voorbeeld te zien van wat het archief te bieden heeft. De oudste kaart van het gebied dateert van 1593 en is een copie op perkament naar een kaart van Joost Jansz. Beeldsnijder uit ca.1570. De Vecht en de Angstel staan erop, tot iets ten zuiden van Maarssen, maar ook de Amstel en Amsterdam. Voor geschiedvorsers is het een uitnodiging het archief te bezoeken. Het boekje is voor €10 te bestellen bij DWR nu Waternet geheten, communicatie@waternet.nl.

Stichting Plaatsen aan de Vecht

Deze stichting is een dochter van ons Genootschap en financiert uitgaven van boeken en bijvoorbeeld genootschapdassen. De opbrengst van de verkoop komt statutair ten goede aan het genootschap.

- Genootschapdassen doen €18.50 toegestuurd.
- Boek Plaatsen aan de Vecht en de Angstel is nog steeds te leveren voor €40 afgehaald op Rijksstraatweg 78 te Loenen.
- Het boek over P.J. Lutgers en zijn werk in de Vechtstreek kost €45
- Het monumentenboek van Loenen €23
- Het boek over VreedenHoff €28.70
- Het nieuwe standaardwerk over de beeldhouwers en stuckunstenars vader en zoon Van Logteren met 574 foto's en 550 pagina's is te koop voor €55. De Vechtbuitens Vecht en Stein, Hoffwerk, Nieuwerhoek, Roserust, Ouderhoek, Bereveld, Over Holland, Otterspoor, Huis ten Bosch en Boom en Bosch komen ter sprake.

Al deze prijzen gelden voor afhalen op Rijksstraatweg 78 te Loenen. Toesturen kost €6.50 na overmaking van het totale bedrag op 65.74.11.698 t.n.v. St.Plaatsen. Tel.: 0294-231280 of e-mail: emunnigs@tiscali.nl

Jacob Storck (1641-ca.1693), kunstschilder, en de Vecht

Dankzij het boek *De Zegepraalende Vecht* uit 1719, dat verlucht is met prachtige, zeer gedetailleerde ets-gravures door Daniël Stoopendaal, is de bebouwing langs de Vecht uit het eerste kwart van de 18de eeuw wijd en zijd bekend.

In de tijd daarvóór waren topografische afbeeldingen wat minder in trek waardoor wij van de situatie toen veel minder weten en het is daarom bijzonder welkom, dat in de Engelse kunsthandel¹ enige jaren geleden een paar schilderijen opdook van de hand van Jacob Storck. Hij was de oudere broer van Abraham Storck (1644 – na 1708), die – zonder veel reden, gezien de uitstekende wijze van schilderen van Jacob – bekender is gebleven. Beiden legden zich toe op het schilderen van het gebeuren op het water waarbij van Abraham vooral veel marines – schepen op zee – in allerlei collecties te vinden zijn. Jacob hield zich meer met de binnenvaart bezig. Wel is door nauwkeurig vergelijken van de op hun schilderijen voorkomende personages bekend dat Jacob in schilderijen van zijn broer Abraham personen inschilderde.² Hun vader Jan Jansen Sturck of Sturkenburch of – burgh (1628 – 1664/8), afkomstig uit Wesel in Duitsland en hun oudste broer Johannes (Jan) (1629/30-'73) waren reeds fijschilders met marines als specialiteit. Het schijnt dat hun werk later vaak van de signatuur van Abraham is voorzien omdat Abraham nu eenmaal beter verkocht. Daar de hele familie schepen schilderde in ongeveer dezelfde stijl is moeilijk uit te maken welk schilderij door wie is geschilderd. Vader Jan was goed bevriend met de schilder Johannes Beerstraten en zoon Jan trouwde met een nicht van Beerstraten.³

Het was de tijd waarin de Nederlandse kooplieden veel verdienden met hun handel overzee. De schepen waarmee dat gebeurde verschaften aan velen werk zoals scheepsbouwers, zeilmakers, touwslagers, houtleveranciers, zaagmolenaars, smeden, textielwevers, scheepskapiteins, kuipers, jeneverstokers, beeldhouwers (scheepssier) en schilders. Er waren derhalve veel klanten voor schilderijen met de schepen erop waaraan al deze mensen hun welvaart dankten.

De levendige bedrijvigheid, vooral in Amsterdam, bracht veel verkeer met het achterland mee, wat al vanaf de jaren dertig van de 17de eeuw had geleid tot het ver strekkende en goed georganiseerde netwerk van jaagpaden langs kanalen en rivieren door heel Nederland

Het eerste kanaal voor de trekvaart werd gegraven tussen Haarlem en Amsterdam tussen 1631 -'33. Dat kostte het in die tijd enorme bedrag van fl.265.931. De investering rendeerde onmiddellijk want in het eerste jaar werden reeds 250.000 mensen vervoerd à 5 stuivers per persoon en daar kwamen nog vrachtpenningen bij. In 1661 namen zelfs 320.000 mensen die trekschuit. Dit grote succes betekende het begin van een ware trekvaarthausse. In 1640 kwam de trekvaart tussen Amsterdam en Muiden-Weesp dus naar de Vecht gereed en even later die langs de Amstel, de Angstel en de Vecht naar Utrecht.

Een nauwkeurige dienstregeling, die in o.a. de Enkhuizer almanak werd gepubliceerd, zorgde voor een voorspelbare reistijd, een unicum in de wereld van die dagen. Aan het eind van de 17de eeuw had Nederland een bijzonder stelsel van 658 kilometer trekvaart dat voor f4.5 miljoen gulden was aangelegd.

Dit netwerk was door niemand bewust gepland. De aanleg en de exploitatie van elke trekvaart werden meestal door de ermee verbonden steden gefinancierd, alleen in Utrecht waren het de Staten van Utrecht die dat samen met Amsterdam deden. Vanuit die laatste stad waren er in de 18de eeuw 103 afvaarten per dag in diverse richtingen.

De schuiten hadden een bemanning van drie koppen: een schipper, een knecht en een jager op het paard. Die laatste was meestal een jongen en de voorschriften spreken van een minimum leeftijd van acht jaar. Het was zijn taak ervoor te zorgen dat het paard een gelijkmatige lichte draf aanhield. De verbinding tussen paard en schuit was een lange lijn van minstens twintig meter, die door de knecht over allerlei hindernissen geleid moest worden. De snelheid was zo een zeven kilometer per uur. Op regelmatige afstanden waren stalen gehuurd om paarden te kunnen wisselen. Het passeren van twee trekschuiten werd opgelost door die te voorzien van twee strijkbare masten van verschillende lengte. Naar gelang de richting hadden zij de korte of de lange mast opstaan. Er was immers meestal maar één jaagpad langs het water.⁴

Het traject tussen Amsterdam en Utrecht en verder naar de Rijn voor de vaart op Keulen werd een hoofdverbinding. Het is dus begrijpelijk dat deze vaart aandacht kreeg van kunstschilders die belangrijke plaatsen daarlangs vereeuwigen. Men kende en herkende de dorpen en steden waarvan het belang op de schilderijen, met druk scheepvaartverkeer, werd bevestigd.

Schrijver dezes trof een jaar of acht geleden al een schilderij van Jacob Storck op kunstbeurs de PAN te Amsterdam aan met als onderwerp de Amstel met de herberg De Berebijt, die niet ver van de Hoge Sluis, naast het huidige Amstelhotel, te vinden was. Daar lag het beginpunt van de trekvaart op Utrecht en op het schilderij speelden de trekschuiten een voornamelijk rol naast de vele andere schepen, die het beeld verlevendigden. Daar Jacob Storck op de beide nieuw aangetroffen schilderijen de trekvaart ook steeds een prominente plaats gaf

Afb. 1. Gezicht op Nieuwersluis vanuit het zuiden, ca 1680, door Jacob Storck (Olieverf op doek, 61.5 x 91.3 cm, foto RKD). Van dit gezicht bestaat een tweede versie van een andere hand met de toren van de kerk van Loenen op te grote schaal erbij met dubbele ophaalbrug en het tuinhuis rechts naar de westoever verplaatst (64.5 x 84 cm, veil. Bonhams London 08-07-1998).

heeft het er veel van weg dat hij een hele serie schilderijen met vrij forse afmetingen van de trekroute van Amsterdam naar Utrecht heeft vervaardigd. Mogelijk heeft hij de reeks gemaakt in opdracht van de Commissarissen van het Zandpad, maar het kan ook een eigen keuze zijn geweest van goed in de markt liggende afbeeldingen. Naast het vertrekpunt te Amsterdam zouden er dan tevens schilderijen te vinden moeten zijn van Ouderkerk waar de trekroute de Amstel verliet om via de Holendrecht naar Abcoude te voeren. Onderweg kwam men langs de tol bij de herberg De Voetangel, ook een plaats om weer te geven evenals Abcoude uiteraard. Langs Baambrugge en Loenersloot kwam men aan in Nieuwersluis. Daarvan is het eerst afgebeelde schilderij nu terecht. Het volgende dorp is Breukelen waar de schilder kasteel Nijenrode tot onderwerp voor zijn schilderij koos, een al langer bekend schilderij. Vervolgens is het dorp Maarssen aan de beurt, dat zowel vanuit het noorden als het zuiden is geconterfeit. Ook Oud Zuylen zou kunnen figureren evenals natuurlijk het an-

Afb. 2. De schans of fort Nieuwersluis vanuit het noorden in 1673. Het torentje is van het vroegere kerkje (grijsgewassen tekening, ca 1730, 19 x 26.5 cm foto RAU, cat. 2115).

dere eindpunt van het hoofdtraject bij de Weerdsluis te Utrecht. Mogelijk heeft Storck ook plaatsen verder naar het zuiden geschilderd, maar die zijn evenmin getraceerd. Er blijft dus nog werk van Jacob Storck te zoeken en vervolgens te duiden. Van een aantal schilderijen zijn copiën gevonden, die van een andere hand zijn. O.a. Johannes de Blauw schilderde in zijn trant en signeerde met eigen naam.⁵

Het schilderij van Nieuwersluis (Afb.1) toont het plaatsje gezien vanuit het zuiden. Het geeft een goed beeld van de situatie daar van na 1672. De in dat jaar rond het dorpje opgeworpen verdedigingswallen, die de Fransen, die het fort belegerden, niet hebben kunnen overmeesteren, verkeren in goede staat. De tolbrug over de Vecht op de achtergrond heeft nog een enkele klap met de hamei aan de westkant. Later, in de 18de eeuw, is de brug verbreed en kwam er een dubbele ophaalbrug.

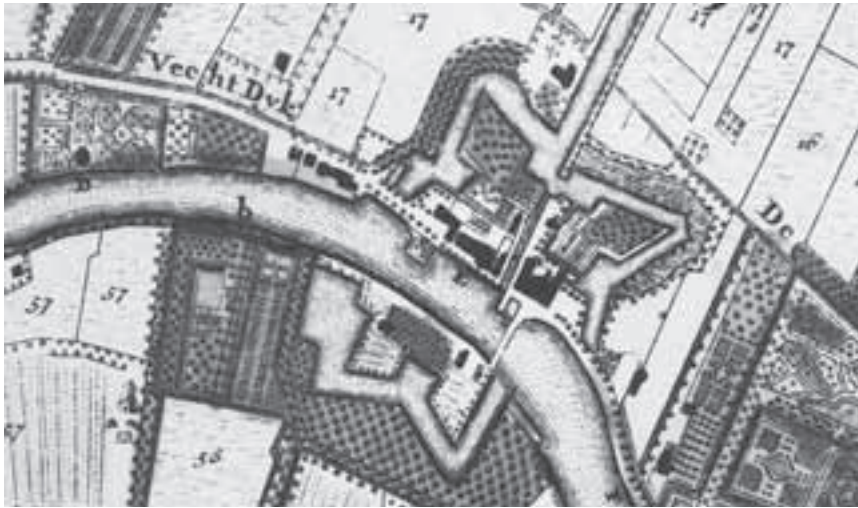
Naast de brug staat het kerkje, dat in 1672 gebouwd werd voor de bezetting en de inwoners van het fort. Het heeft als godshuis dienst gedaan tot 1689 waarna het als opslagruimte voor de herberg gebruikt is totdat het in 1704 werd verbouwd tot Gemeenlandshuis ten dienste van de Commissarissen van het Zand-

Afb. 3. Het buiten Schans Sight aan de oostkant van de Vecht bij de tolbrug over de Vecht te Nieuwersluis in 1672, door J. P. Serrurier ca. 1730 (gewassen tekening 18 x 26.5 cm, Foto RAU, cat. 1685).

pad en vertegenwoordigers van de burgemeesters van Amsterdam. Die vergaderden daar over het onderhoud van het Zand- en jaagpad.⁶ De herberg, sinds het einde van de 19de eeuw De Kampioen geheten en de laatste jaren met verschillende namen getooid, staat links van het kerkje. Het gebouw heeft nog de topgevel in het midden van het lange dak boven de voorgevel langs de weg door Nieuwersluis. Die topgevel die ook op verscheidene gravures en tekeningen uit de 18de eeuw te zien is, zij het in verschillende gedaantes, moet in de 19de eeuw afgebroken zijn. Vóór de herberg ontwaart men de brug over de Nieuwe Vaart met de poort erachter. Daar lag de sluis waarnaar Nieuwersluis genoemd. Door de Nieuwe Vaart voer het trekschip naar de Angstel op weg naar Loenersloot en verder. Het huidige arsenaal uit 1795 staat op de plaats van het grote vierkante huis met de vier schoorstenen. Dat huis zal de garnizoenscommandant met zijn officieren gehuisvest hebben.

Rechts op het schilderij wordt de jaagschuit vol mensen door een buiten beeld over het Zandpad voortstappend paard voortgetrokken. Het is de vraag of de pont links op de voorgrond daar inderdaad zo dichtbij Nieuwersluis heeft gevaren, want de pachter van de tolbrug zal ongetwijfeld bezwaar gehad hebben

Afb. 4. Het fort Nieuwersluis en het buiten Schans Sight bij **b** (uitsnede uit de Nieuwe Kaart van Loenen van 1726, uitg. door Covens en Mortier te Amsterdam).

tegen een dergelijke concurrent. Helaas is het wapen achterop het prominente spiegeljachtje – een boeier met een achterkajuit – niet goed te duiden. Het heeft iets van het wapen van de Ortts van Nijenrode, maar de wens is dan de vader van de gedachte.

Een vroeg 18de eeuwse tekening (Afb.2) geeft een mooi beeld van het fort vanuit het noorden nog met de hoge wallen en het torentje van het kerkje.

Rechts op het schilderij ziet men een classicistische houten poort zoals die in de 17de eeuw voor een buitenplaats gebruikelijk was. Daarnaast staat een typisch 17de eeuwse speelhuis op vierkante grondslag, let op de classicistische details, en met een flinke schoorsteen. Het hoorde bij de buitenplaats **Schans-Sight**, die lag waar nu de gevangenis is. Op de tekening (ca. 1730) van L. P. Serrurier (1704-1750/1) naar een oudere tekening (Afb.3) is dat buiten goed te zien. De Fransen hebben het in 1673 verbrand. Het buiten lijkt slechts een verdieping hoog te zijn, wellicht met een souterrain eronder. In 1726⁷ was de eigenaar van **Schans Sight** de heer F. van der N^o de Geeter. Op de Nieuwe Kaart van Loenen uit dat jaar is de ligging van het buiten te vinden (Afb.4) bij "b". Hendrik Spilman (1721-'84) maakte in 1738 op een mooie zomerdag vier aquarellen van **Vecht en Schans** zoals **Schans Sight** toen werd genoemd. Zowel poort als huis zijn nieuw gebouwd, waarbij het huis uit natuursteen blokken lijkt opgetrokken. Mogelijk was dat geschilderd hout. Ook de poort was mogelijk van

Afb. 5. Vecht en Schans alias Schans Sight met op de poort 'Vecht en Schans' door H.Spilman (aquarel 12.7 x 19.6 cm, Kon.Huisarchief MCS/808).

Afb. 6. Gezicht op Nieuwersluis door H.Spilman. Achter het binnenvaartschip is de brug in de Herenweg te zien met daarachter de herberg en rechts het Gemeenlandshuis. Op de plaats van het gebouw links, met de dubbele stoep, staat nu het Arsenaal (aquarel, 12.7 x 19.6 cm Kon.Huisarchief MCS/811).

Afb. 7. Gezicht vanuit het noorden op Nieuwersluis door J. de Beyer uit 1749 (gegraveerd door W. Wriets, 12.5 x 26 cm, foto RAU cat. 922).

Afb. 8. Kasteel Nijenrode te Breukelen vanuit het noorden, ca 1670, links het Zand- en jaagpad aan de oostkant van de Vecht met jaagpaard en trekschuit, door Jacob Storck. De ligging van de gebouwdelen is gemanipuleerd. (olieverf op doek, ca. 60 x 90 cm, foto RKD). Van dit schilderij is nog een versie bekend en er is er nog een vanuit het zuiden, gedateerd 1676, waarop de molen te zien is, die aan de Vecht stond op het punt waar de Straatweg van de Vecht afbuigt ten noorden van Nijenrode (81.3 x 112.4 cm veil. Phillips London 15-12-1998).

Afb. 9. Gezicht op Maarsse vanuit het noorden, ca. 1680, met links de trekschuit die door het paard met ruiter op het jaagpad in zuidelijke richting wordt getrokken, door Jacob Storck (olieverf op doek, ca 60 x 90 cm, foto RKD).

hout, gezien de brede hekaanslag, met op de pilaren de naam in zwart geschilderd (Afb.5). Nieuwersluis lag aan de overkant nu zonder wal zoals Afb.6 laat zien. Op Afb.7, die van 1749 dateert is te zien dat het fort of de schans in de tussentijd ten koste van **Vecht en Schans** aan de oostkant van de Vecht is uitgebreid. Het torentje van het kerkje is inmiddels gesneuveld en het gebouwtje is vrij drastisch verbouwd.

Het volgende schilderij van Jacob Storck (Afb.8) laat het spectaculaire kasteel **Nijenrode** net ten zuiden van Breukelen zien. Op het Zandpad links trekt een opvallende schimmel de jaagschuit. Wat ontbreekt is de rolpaal om de jaaglijn om de bocht te geleiden, als de wandelaars op het jaagpad niet oppassen worden zij zo meteen onderuit gehaald door de jaaglijn. Het kasteel is afgebeeld vóór de vernielingen in 1673 door de Fransen want de torenbekroning is daarna tot 1916 niet weer opgebouwd.⁸ Het is goed mogelijk dat Storck het schilderij later schilderde, maar de torenbekroning er bij schilderde. De donjon en het bouwdeel daarnaast zijn vanuit het punt waar de schilder zich plaatste niet

Afb. 10. Gezicht op Maarsse vanuit het zuiden, ca.1664, links het park met twee gebouwtjes van Huis ter Meer, rechts de Lange Gracht, door Jacob Storck (olieverf op doek, 61.5 x 84 cm, veil. Sotheby's Amsterdam, 18, 19 en 20-02-2003 cat. nr. 241).

op de weergegeven wijze te zien en zijn dus voor het plaatje gemanipuleerd. Opmerkelijk is dat een zelfde type spiegeljacht als op het schilderij van Nieuwersluis, maar niet hetzelfde, voor de wal ligt. Het gaat duidelijk om stoffering van het schilderij.

Van **Nijenrode** zijn door Jacob Storck zeker vier en mogelijk meer schilderijen gemaakt, een vijfde draagt de signatuur van Abraham, maar dat kan een omgesigneerd exemplaar zijn van Jacobs hand. Het kasteel is daarbij zowel vanuit het noordoosten als vanuit het zuiden in beeld gebracht en altijd met de torenbekroning.

Het jaagpad vervolgend in zuidelijke richting arriveerde de schilder te Maarsse waar hij weer een schilderij maakte (Afb.9). Ook hier figureert de trekshuit prominent op de voorgrond, compleet met jaagpaard en ruiter. Nu staat er wel een rolpaal voor de jaaglijn op de kant. Rechts van het midden ligt nog een jaagschuit met een razeiltje aan de mast tegen de oever met daarachter nog een zelfde schuitje nu met de mast neergeklapt op dek. Hoewel de huizen van

Afb. 12. Gezicht op Maarssen (zie afb.10), met links van de brug een stellage voor de inname van water zoals bij een brouwerij gebruikt werd, gesigeneerd 'Iacobus Stvrck' en gedateerd '1664' (olieverf op paneel, 46.5 x 63.2 cm. coll. Rijksmus. Twenthe, Enschede, bruikleen Oudh. Kamer Riessen, foto. R. Kampman, Almelo).

bouwtjes staan nu links op de oever en het hoge huis met de twee schoorstenen staat nu rechts bij de brug. Links ligt het park van **Huis ter Meer** en rechts loopt de Lange Gracht. De identificering wordt bevestigd door ets-gravure nummer 10 (Afb.11) uit *De Zegepraalende Vecht*. Ofschoon het laatste schilderij is gesigeneerd 'J. van der Heyden 1674' catalogiseerde Sotheby's het als van de hand van Jacob Storck (61.5 x 84 cm). Zij deden dit naar analogie van een schilderij, in de collectie van Rijksmuseum Twenthe en gesigeneerd door de laatste, dat vrijwel gelijk is aan het onderhavige doek, behalve een extra huis rechts en een spiegeljacht in plaats van de boeier, en dat 1664 gedateerd is (Afb.12).⁹

Ook op het eerste schilderij is de jaagschuit weer vol in beeld met het jaagpaard met ruiter achter weer een afgemeerde jaagschuit, wat de gedachte aan een serie met de trekvaart als verbindend element extra voeding geeft. De boeier met zeil wordt geboomd wat logisch is want de bomen van het park van **Huis ter Meer** en de bebouwing vangen de wind weg.

Van het schilderij van afb. 9 kwam bij Christie's Amsterdam een tweede versie

Afb. 13. Gezicht op Maarssen (zie afb. 9), door Jacob Storck. Van dit gezicht zijn tenminste zeven versies bekend (olieverf op doek, 58.6 x 82.4 cm, veil. Christie's Amsterdam, AMS 2640, 3-11-2004, cat.nr. 92).

(Afb.13) ter veiling, die de oevers van een positie iets verder naar het zuiden weergeeft. Verder wijken de twee schilderijen slechts door kleine verschillen, zoals de twee trapevels rechts, die in grootte verschillen, en andere plaatsing van de personen aan boord en op de wal, van elkaar af. Nog een derde versie van dit gezicht op Maarssen kwam schrijver onder ogen.¹⁰ De linker helft van de voorstelling is vrijwel identiek met afb.9, de jaagschuit is echter rechts van de boeier geplaatst. Ook de overige huizen zijn gelijk aan die op afb.9 behalve dat aan de rechter zijkant, waar nu geen koepel te zien is maar een groot huis in de trant van het oude **Herteveld** achter een hoog hek. Daarvoor ligt een trekjacht met de boeg tegen de steiger.

Zo is met wat speurwerk weer wat toegevoegd aan de kennis van de Vecht van vóór *De Zegepraalende Vecht*.

E. Munnig Schmidt

Loenen a/d Vecht 2005

Noten

1. Art gallery Richard Green, 147 New Bondstreet, London W1S 2TS, in 1999, nr. SP 1560.
2. Vriendelijke mededeling van de heer R. Kattenburg van de gelijknamige marine-kunsthandel.
3. Vuyk, J., 1935, Johannes of Jacobus Storck of Sturck, *Oud Holland*, p.121-126, zij noemt een 1693 gedateerd schilderij van Jacob Storck dat in Copenhagen is; Eeghen, I.H. van, 1953, De schildersfamilie Sturck, Storck of Sturkenburch, *Oud Holland*, p. 216-223.
4. *Schepen van de Gouden Eeuw*. Jaarboek 2005 van de Vereeniging Nederlandsch Historisch Scheepvaartmuseum, Amsterdam, D. Wildeman, Trekschuit, blz. 19-26.
5. Vriendelijke mededeling van de heer R. Kattenburg.
6. Hoek Ostende, J.H. van den, 1963, Het Gemeenlandshuis te Nieuwersluis, *Jb.Nijfstarlake*, p. 1-19.
7. Legenda *Nieuwe Kaart van Loenen*, 1726, uitgegeven bij Covens en Mortier te Amsterdam.
8. Postma, L.B.J., 1972, *Nijenrode*, Breukelen /Alphen a/d Rijn.
9. Bol, L., 1973, *Die Holländische Marinemalerei des 17. Jahrhunderts*, Braunschweig p.317, fig 320, waar het als een gezicht op de Overtoom in Amsterdam te boek staat.
10. Christie's stuurde schrijver een fotocopie van dit schilderij, dat op 07-09-1943 bij Mak in Dordrecht geveild is onder nr. 115. Afmetingen van het paneel: 59 x 83 cm en gemerkt A. Storck; mogelijk was Jacob toen te onbekend en las men A. in plaats van J of is het omgesigneerd omdat een Abraham Storck beter verkoopt. De afmetingen komen overeen met het merendeel van Jacobs hier opgevoerde schilderijen. Ook dit schilderij werd als een gezicht op de Overtoom te Amsterdam aangeboden.

Het huis Middelvaart

Rijksstraatweg 103, 1396 JH Baambrugge

Het huis Middelvaart is zo genoemd omdat het aan de trekvaart midden tussen Amsterdam en Utrecht lag. Bouwheer en verwerving zijn in de mist der tijden opgegaan.

Bij deze buitenplaats worden node de schriftelijke aantekeningen gemist omtrent eigendomswisselingen in het gerecht Abcoude-Baambrugge van vóór 1680; deze zijn door de oorlogshandelingen van 1672-'73 helaas geheel verloren gegaan. Aangezien de meeste langs de Angstel tot stand gekomen buitenplaatsen zijn gebouwd op initiatief van Amsterdamse kooplieden, zijn het de Amsterdamse archieven, die in veel gevallen toch nog aanwijzingen geven omtrent *bouwheer* en *decennium* van totstandkoming.

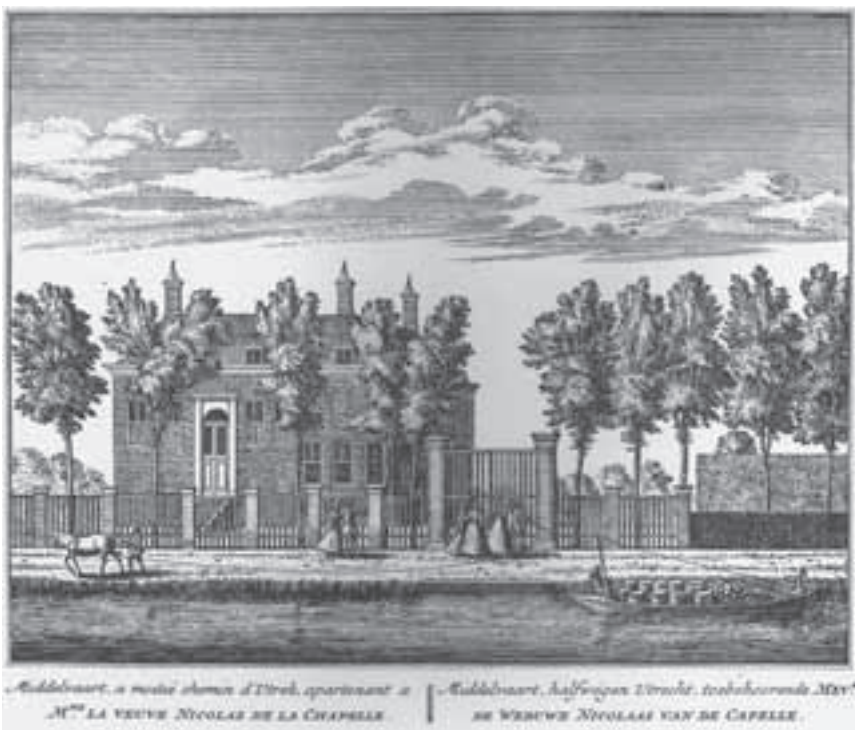
De oudste vermelding evenwel van **Middelvaart** in de archieven van het gerecht, die dateert uit 1691, wijst in een andere richting:

Estimatie seeckere huysinge, hofstede, plantagie, boomgaert en tuyn, genaemt Middelvaart, nevens omtrent 20 mergen lant, by Huygh Goverts de Beer, schout tot Loenen op 16-11-1691 in de audientie van den Hove Provinciael van Utrecht by decreet gecoght; deselve huysinge, hofstede, plantagie, boomgaert en tuyn geestimeert ter somme van f4.350,-¹, zodat voor het eerdere verloop in de Utrechtse archieven – helaas tevergeefs – naar aanknopingspunten is gezocht. De bewoordingen van de vermelding uit 1691 maken evenwel duidelijk dat dan reeds van een buitenplaats sprake is.

De in de tijd daarop volgende vermelding dateert van het eind van het jaar 1700: *Estimatie seeckere huysinge, boerenhuys, hofstede, plantagie, boomgaert en tuyn met de aanhorige landerijen, by den Here Nicolaes van Capelle gecogt van Abraham van Dorssen voor f11.200,-; geestimeert op f6.000,-² {Bij estimaties werd de waarde van de opstallen niet meeberekend (13^e Penning)}.*

Het grote verschil in prijs doet vermoeden dat Van Dorssen het huis aanmerkelijk vergrootte en ook het park verfraaid heeft.

De akte, waarbij de eigendom van **Middelvaart** overging van Huygh Goverts de Beer op Abraham van Dorssen, noch een vermelding daarvan is aangetroffen, doch feit is dat deze beide heren meermalen samenwerkten, soms gezamenlijk onroerend goed kochten. Een van de twee dochters van Huygh, Aertje

Afb.1. Middelvaart, Baambrugge, rond 1730 door A. Rademaker (*Hollands Arcadia* nr. 86).

Huygen, was getrouwd met een zoon van Abraham, nl. Jacob Van Dorssen, die zijn schoonvader later is opgevolgd als schout van Loenen. Een andere zoon, Jan van Dorssen, werd in de eerste jaren van de 18de eeuw genoemd als secretaris van Loenen. Eén dochter, Wijntje geheten, was al vroeg weduwe en komt als zodanig in de archivalia voor.

Wegens ziekte en overlijden van Abraham van Dorssen waren het zijn erfgenamen, die de transactie, waarbij **Middelvaart** in handen kwam van Nicolaes van Capelle, verder afrondden met het transport.³ Wel had Abraham op 19-08-1700 nog octrooy om te testeren verkregen, hetgeen zou zijn geschied bij notaris Anthony Niesteegh te Utrecht, doch helaas is van de jaren rond 1700 van deze notaris niets bewaard gebleven, zodat ook deze weg geen verdere zekerheid kon brengen.

Gelukkig is er de afbeelding van deze buitenplaats in het in 1730 verschenen boekwerk, *Hollands Arcadia*, van A. Rademaker.⁴ Wel doet zich bij het beschouwen van de in dit boek geplaatste afbeelding (Afb. 1), de vraag voor of het pand oorspronkelijk ook zo breed is geweest als weergegeven, dan wel dat het linker deel van vijf traveeën later is vergroot met drie traveeën ter rechterzijde. Dit ‘nieuwe’ deel heeft ook twee schoorstenen achter elkaar, terwijl het linker – oudste – gedeelte slechts één schoorsteen heeft. Het is dus niet een vierkant opgebouwd huis zoals **Paddenburg** zich voordoet. Daar lijkt óók de vierde schoorsteen te ontbreken, maar die zou daar zeer wel achter de bomen schuil kunnen gaan.⁵ De ‘aanbouw’ bij **Middelvaart** is lager gelegen, hetgeen zou kunnen wijzen op – door verbetering van de kaden – groter vertrouwen in het voorkómen van overstromingen (vgl. **Poelesteyn**, hoog onderhuis zonder enige aanduiding van een opening).⁶ De ingangspartij is van groter eenvoud dan die van **Paddenburg**, waar de buitentrap van drie zijden lijkt te kunnen worden beklommen. Het geheel ademt ook een grotere eenvoud dan verscheidene andere voorgevels van andere huizen in genoemd boek, hetgeen met betrekking tot de bouw van het oudste gedeelte voor het vijfde of het zesde decennium van de 17de eeuw doet kiezen. Veel eerder wordt zeer onwaarschijnlijk geacht, omdat architectuurdetails uit de Hollandse renaissance hier geheel ontbreken, terwijl die bij bijvoorbeeld de buitenplaats **Sorgvrij** als ook bij het chirurgijnshuis van Baambrugge duidelijk aanwezig zijn. (daterend uit het vierde decennium van de 17de eeuw)⁷ Vergelijking met Lutgers’ tekening van het huis in 1843, zie afb. 4, dat in volume niet gewijzigd lijkt wat de situatie in 1730 betreft, toont dat Rademaker het huis in hoogte overdreven tekende. Met name de souterrain raampjes aan de linkerzijde laten dat merken. Waarschijnlijk had de uitbreiding aan de rechterzijde in 1730 al een ingang zoals Lutgers die tekent. Aan die zijde is geen sprake van een onderhuis of souterrain. Tengevolge van de ‘Franse oorlog’ (1672-’78) werd er weinig risico genomen en werden er weinig nieuwe buitenplaatsen gesticht, en zo ontstond een herkenbare caesuur in de architectuurontwikkeling. **Meerleveld** en **Ipenburg** zijn dan ook duidelijk van nadien (Afb. 2).

Welke personen kunnen nu, ingevolge de gegevens hierboven genoemd, met **Middelvaart** in verband gebracht worden? Dat zijn Huygh Goverts de Beer, schout van Stichts Loenen, en Abraham van Dorssen, bierbrouwer te Vreeland, die zich vanaf het zevende decennium van de 17^e eeuw steeds intensiever met het Zandpad voor het gedeelte tussen Nieuwersluis en de Voetangel is gaan bemoeien. Abraham van Dorssen werd verscheidene malen in de archieven van Abcoude-Baambrugge aangetroffen, waarvan vermeldenswaard is de aankoop van een hofstede bestaande *in een huysinge, bergh ende schuyr met 21 morgen, 1 hont en 10*

Afb.2. Ypenburg, Abcoude, rond 1730 door A. Rademaker (*Hollands Arcadia* nr. 73).

*roeden so wey- als hooylant, gelegen tussen Baembrugh ende Abcoude, omtrent 't Slot, van outs genaempt Het Hoge Landt, strekkende voor van 't Geyn tot aen de gemene Wagenwegh tusschen Utrecht en Amsterdam, belent suytwaerts de Heer van Naerden (de eigenaar van **Ipenburg**).*⁸

De aankoop van deze boerderij door Abraham van Dorssen, is als geldbelegging te zien; er is nimmer een buitenplaats van gemaakt. Echter bij Nieuwersluis ondernam Abraham tal van initiatieven: Bij elke aanbesteding van door de Commissarissen van het Zandpad te innen gelden, dingt Abraham mee en zo slaagt hij er in om zijn invloed als pachter te vergroten. Hij verwerft vergunning om bij Nieuwersluis een brug over de Vecht te bouwen, zodat de route van Abcoude naar Breukelen, die zich aan de oostzijde van de Vecht in zuidelijke richting voortzette, in korter tijd afgelegd kon worden (de verbinding werd vóórdien met een pont onderhouden)⁹ (Afb. 3).

Afb.3. Het type pontveer dat in de 17de eeuw op de Vecht bij Nieuwersluis dienst deed (Part coll.).

Ook bouwde hij daar al eerder een nieuwe stal ten behoeve van de jaagpaarden die gewisseld moesten worden en in 1686 bouwde hij daar ook een nieuw tolhuis, tevens herberg, waar hij zelf is gaan wonen.

Hierbij zij aangetekend dat de broer van Abraham, genaamd Tielman van Dorssen, het tolhuis bij de Voetangel van de Commissarissen voor het Zandpad huurde, waarbij Abraham als borg optrad, terwijl anderszins bij een aanbesteding van een pacht zijn broer Tielman van Dorssen als borg voor Abraham optrad.

Zo kreeg Abraham aan het einde van de zeventiger jaren van de 17de eeuw alle tolgelden en gabelen als pachter in handen, en was hij bovendien later ook betrokken bij het beheer van het Zandpad. Als er gebreken zijn wordt hij door de Commissarissen 'gelast' om e.e.a. in orde te brengen. Voor het totaal van alle pachten moest hij f 10.000,- per jaar betalen, steeds aan Amsterdam en de provincie Utrecht ieder de helft.

Ten slotte zij vermeld, dat één der eerste pachters van het weggeld van het Zandpad Dirck Jansz van Dorsten was. Het is verleidelijk daarin de vader van Abraham van Dorssen te zien.

Verdere gegevens inzake het begin van de 17e eeuw ontbreken geheel, zij het dat er in de tweede helft van de 20ste eeuw een rapport aan G.S. van Utrecht is uitgebracht, waarin – helaas zonder enige bronvermelding! – werd gesteld dat de bouw van de buitenplaats **Middelvaart** zou dateren van de jaren 1604-'10. Het is niet onmogelijk dat een naar belegging voor zijn gelden zoekende koopman in die jaren ter plaatse grond gekocht heeft. Maar het feit dat onze omgeving vanuit Amsterdam pas echt werd ontsloten met de aanleg van het Zandpad, 1626-'30, gevoegd bij de aanwijzingen die de architectuur ons opleveren, en die ons de bouw in het midden van die eeuw doen plaatsen, geven aanleiding de mededeling als zou de bouw van deze buitenplaats in het eerste decennium van de 17^e eeuw hebben plaats gevonden, naar het rijk der mythen te verwijzen.

Na 1700 voldoende zekerheid

Hoe het ook zij, de buitenplaats **Middelvaart**, door Abraham van Dorssen verkocht aan Nicolaes van Capelle, werd, ná het overlijden van Abraham medio 1701 door diens kinderen en erfgenamen aan Nicolaes getransporteerd.¹⁰

Nicolaas Rochuszn. van Capelle, de koper van **Middelvaart** in 1700, was een achterkleinzoon van Rochus Pieterszn van Capelle die in 1571 te Delft werd gedoopt, in 1604 te Amsterdam als poorter werd ingeschreven, en die zich ontwikkelde tot een voornaam koopman '*op 't Water*' (= aan het Damrak).¹¹

Diens zoon, Nicolaes Rochuszn van Capelle, (1609-'95) gehuwd met Elisabeth Suerland, kan als een vooraanstaand koopman beschouwd worden, die het o.a. tot bewindhebber van de O.I.Comp. bracht (1652) en directeur was van de Colonie van Guyana of Wilde Kust (1660). Hij was ook Overman van de kooplieden. Hij werd ondermeer Regent van het Aalmoezeniers Weeshuis, (1641), Regent van het Spinhuis, (1646), en Kerkmeester van de Oude Zijds Kapel (1655). Na twee dochters werd zoon Rochus geboren, (1645-1679), welke o.a. met zijn koopmanschappen op de Levant georiënteerd was maar ook in koloniale waren handelde. Zijn loopbaan ontwikkelde zich overeenkomstig die van zijn vader; hij was kapitein der burgerij (1672) en kerkmeester van de Oosterkerk, maar is al jong overleden. Zijn vrouw, Sara de Marez, (1649-1704) liet hij met twee kinderen achter, o.a. zijn zoon, naar diens grootvader, Nicolaas Rochuszn geheten.

Deze zoon was degene, die in 1700 **Middelvaart** kocht, vermoedelijk bekostigd uit de erfenis van zijn grootvader (overleden 1695; aankoop 1700). Hij wordt vaak verward met zijn grootvader, maar van deze is niet bekend geworden dat hij een buitenverblijf in bezit had.

Sara de Marez werd reeds genoemd bij de bespreking van **Bassenhoff**, waar zij kwam te wonen toen zij in Lodewijk de Bas haar derde echtgenoot vond. De jonge Nicolaas is zo op deze buitenplaats opgegroeid, zonder dat dit er toe geleid heeft dat zijn naam bij de vermaarde ossenweiders wordt genoemd. Hij was in 1682/'83, toen zijn moeder voor de derde maal trouwde, maar in haar kortstondige 2e huwelijk geen kinderen kreeg, 10 jaar oud.

Een groot deel van de 18e eeuw in handen van vrouwen

Nicolaas, die dus in 1700 eigenaar werd van **Middelvaart**, was getrouwd met Johanna Schulerus. Zij is na het jong overlijden van haar echtgenoot gebruik blijven maken van deze buitenplaats.

Van de weduwe, Johanna Schulerus, weten wij door een akte uit 1723, waarbij een in 1701 gemaakte vergissing inzake de aanslagen van de Zeedijksgelden werd hersteld en verrekend.¹² Johanna is dan al wat langere tijd weduwe. Zij ondertekende zelfstandig de akten, zonder nadere goedkeuring van enig manspersoon.

Hun enige dochter, Sara Maria, trouwde met Pieter van Alphen en schonk hem vier kinderen. Dit echtpaar behield de buitenplaats ruim vijftig jaar. Na het overlijden van zijn vrouw verkocht Pieter van Alphen die in augustus 1774; zelf overleed hij voordat in september de notaris de overdracht in een akte kon vastleggen.¹³

Er werd bemiddeld door een makelaar in opdracht van vrouwe Elisabeth van Almonde, weduwe van dominee Johannes Deknatel, predikant in de mennonieten Gemeente, bijgestaan door haar zoon Jan Deknatel.

De omschrijving luidt dan: *hofsteede met desselfs heeren huysinge, koetshuys en stal-linge, tuynhuys, loots, hooybergh alsmede een steyger en schuytenhuys aen de Vaert en verdere getimmerten daerop staende met omtrent 20 morgen lands, gelegen agter gemelde hofsteede en daarbij behoorende, staende en gelegen tusschen Baambrugge en Loenersloot, strekkende voor uyt 't Geyn tot agter aen den Indijk, conform de Veil- en verkoop cedulle van 08-08-1774.*

Tussen **Geynwyck** en **Middelvaart** hebben oorspronkelijk twee boerderijen gelegen, waarvan één sinds de dertiger jaren van de 18e eeuw werd geïncorporeerd in **Geynwyck**¹⁴. De andere, genaamd **Overvliet**, was lange jaren het boerenbedrijf van Jacob Jacobsz. Heus en later van zijn weduwe. Met haar sluiten de erven Deknatel, vertegenwoordigd door Jan en Hillegonda Jacoba Deknatel, een overeenkomst om de grenzen tussen **Overvliet** en **Middelvaart** wat meer recht te trekken, hetgeen geëffectueerd werd doordat een sniep grond van 16 à 18 roeden van **Overvliet** aan de buitenplaats werd overgedragen.¹⁵

Ofschoon Jan Deknatel nog in 1796 is overleden, duurt het tot 1802/1803 al eer de erfenis wordt geregeld. Hij had namelijk in zijn testament een aantal legaten beschreven in die vorm, dat aan de begunstigten jaarlijks een uitkering moest worden gedaan. De door Jan aangewezen executeurs wensten om die reden van de baten van de nalatenschap niets af te geven zolang niet alle begunstigten zouden zijn overleden. Dit is blijkbaar in 1802 het geval.^{16 17}

Van de beide dochters is dan nog alleen Hillegonda Jacoba in leven, getrouwd met Jacob Gijsbert van der Smissen, die aan de executeurs van de boedel van haar moeder opdracht heeft gegeven de buitenplaats te verkopen. De koper is Anthony Bruyningh, een telg uit een geslacht dat reeds eerder bij grondtransacties in Abcoude-Baambrugge betrokken was.

Middelvaart wordt in de koopakte als volgt omschreven: *hofstede met desselfs heeren huizinge, koetshuis en stallinge, tuinhuis (elders tuinmanswoning genoemd), en loots, hooyberg, alsmede een stijger en schuytenhuis en verdere getimmerten met omtrent 20 morgen lands achter gemelde hofstede, strekkende voor wyt 't Geyn tot agter aan de Indijk.* De koopsom bedroeg f14.075,- waarin begrepen f400,- voor losse broeramen en gereedschappen, alsmede 1,5 morgen, gelegen aan de Indijk onder het gerecht van Nigtevecht voor f375,-.^{18 19} De totale koopsom bedroeg f14.450,-.

Grevenstuk meldt²⁰ dat Anthony Bruyningh, *die in 1805 overleed, de laatste eigenaar was van de wijnkopers-firma Bruyningh, welke firma in de Franse tijd achteruit ging. Anthony woonde in Amsterdam op de Oude Turfmarkt en verbleef des zomers met zijn zuster op Middelvaart.*²¹ [Verondersteld wordt dat hier had moeten staan: zusters, gezien Louisa Helena en Geertruyd Bruyning, beiden wonende te Amsterdam, als enige erfgenamen worden aangemerkt en nergens van enig onderscheid tussen de beide zusters en hun broer sprake is²²]

Over hetgeen nadien is gebeurd geeft een lange notarisakte uit 1835 nader zicht: Van de zusters Bruyningh is Louisa Helena in 1824 op de hofstede **Middelvaart** overleden. Geertruyd heeft in 1834 t.o.v. notaris Rutger Jan Toelaer een nieuw testament gepasseerd, waarbij zij *de Vrouwe Catharina Agnes Maria Hooft, echtgenote van de WelEdGestr. Heer Adolf Jan Heshuysen, Ridder in het Legioen van Eer, Oud Luitenant-Kolonel bij de infanterie in dienst van Zijne Majesteit de Koning der Nedelanden, thans buiten beroep, wonende te Amsterdam op de Heerengracht bij de Utrechtse straat* aanwijst als haar universele erfgenamt.

{Bij het navorsen van de wat verder zuidwaarts gelegen buitenplaats **Velthoen** zal vermoedelijk blijken welke relatie met het geslacht Hooft, eigenaar van **Velthoen** en het daarin geïncorporeerde **Wiesenburg** heeft bestaan.}

Afb.4. Middelvaart, Baambrugge, in 1843, door P.J.Lutgers (*Gezigten aan de Rivier de Vecht* 2001).

Nog éénmaal in oude glorie

Namens Catharina Hooft werden de tot deze nalatenschap behorende onroerende goederen in September 1835 ter veiling gebracht en voor zover gelegen in Baambrugge, aangekocht door Jan Jansen.²³

De omschrijving luidt dan: *een heerenhofstede, genaamd Middelvaart, met derzelver heerenhuizinge, tuinmanswoning, koetshuis, paardenstalling, koepel of Chinese tent, loots en verdere getimmerten, broei en moestuinen, wandelingen, lanen, goudvischkom, bosschen en vijvers, groot een bunder 55 roeden en 34 ellen, kadastraal bekend ... enz. mitsgaders een bank of gestoelte in de kerk van Baambrugge.*

Zoals zo vaak werden de landerijen, in de verwachting van een hogere totaalopbrengst, afzonderlijk geveild, omschreven als een perceel wei- of hooiland, groot 13 bunder 98 roeden met de daarachter liggende een bunder 46 roeden en 20 ellen onder de Gemeente Vreeland, mitsgaders een strook grond groot 16 roeden en 50 ellen, thans met houtgewas beplant, totaal derhalve 15 bunder, 60 roeden en 70 ellen, liggende achter en zijwaarts het vorige perceel, kadastraal bekend enz., alsmede gemeente Vreeland, sectie B, nr 72, groot een bunder 46 roeden en 20 ellen. De strook land, die behoord heeft tot de boerderij

Overvliet is getransporteerd aan jonkvrouw Geertruyd Bruiningh in 1827 t.o.v. de Abcouder notaris Hendrik Viervant.

Het perceel met het heerenhuis alsmede het houtgewas waren in eigen gebruik.²⁴

Tussen 1730 en 1843 moet de ingang aan de linkerkzijde weggenomen zijn (Afb.4) evenals het houten hek langs het zandpad tussen de gemetselde bakstenen pilaren. Lutgers toont geen afsluitbaar hek, wel twee ijzeren hekdelen aan weerszijden van de toegang waarin de naam 'Middel Vaart' in vergulde letters gestaan zal hebben.

Betrekkelijk kort na deze aankoop van **Middelvaart** is in 1838 Johanna Christina Viruly, de echtgenote van Jan Jansen, op de buitenplaats overleden, waarmede hij met vijf minderjarige kinderen achterbleef. Tot voogd werd aangewezen haar broer Michiel Viruly Jan Dionijszn, koopman te Rotterdam, met als gemachtigde Johannes Mattheus Zembsch, genees- heel- en verloskundige te Baambrugge.

Het opmaken van de boedelinventaris nam 2 dagen in beslag. Daarvan wordt hier slechts genoemd hetgeen in het koetshuis werd aangetroffen nl. een bruin geschilderde calèche of kapwagen, een groen geschilderd kapwagentje, een groengeschilderde tilbury, twee zwarte langstaart merrie paarden en het livrei van de koetsier.²⁵ Later blijkt dat er ook een ezelwagen, een bokkenwagen en een arreslee gestaan hebben. Daarvoor stond in de wei een ezel. In het Gein lag voor het huis onder de steiger een praam (lage brede schuit voor vervoer van vee, mest, zand, hooi en turf, die geboomd werd).

Jan wijzigt een keer zijn testament, o.a. om een legaat in te stellen voor Henriëtta Vlug, waarschijnlijk zijn huishoudster, *wegens goede oppassing en hartelijkheid aan de kinderen betoond*.²⁶

In de jaren 40 van de 19e eeuw werd de spoorlijn Amsterdam-Utrecht aangelegd, welke doorsnijding ook de landerijen van Jan Jansen heeft getroffen. Er zijn dan twee nieuwe kadastrale nummers gevormd: 1422, behorende bij het herenhuis en 1343, behorende bij de landerijen. De nummers 913 t/m 922 komen niet meer voor in de veilcondities. deze zijn gedeeltelijk benut voor de aanleg van de spoorbaan en wat daarvan overschoot werd vernummerd tot 1343 en 1422. Deze afsplitsing leidde er op dat moment nog niet toe dat de landerijen in andere handen kwamen. Dit zou pas gebeuren na het overlijden in 1848 van Jan Jansen, die dat jaar op **Middelvaart** de laatste adem uitblies.

Van de vijf kinderen waren toen de jongste twee nog minderjarig. De zeer uitvoerige inventaris²⁷, ten behoeve van een veiling daarvan, geeft ons de indruk

dat het gezin van Jan Jansen deze buitenplaats nog heeft benut op de wijze zoals dit in de 18^e eeuw gebruikelijk was. De eerder genoemde twee paarden werden met de ezel en de in de inventaris opgenomen rijtuigen afzonderlijk geveild, hetgeen *f*1831,90 opbracht.²⁸

Uit de veilcondities van een volgende veiling, in 1852, kan worden opgemaakt dat de landerijen in 1849 in handen waren gekomen van Johanna Jansen, echtgenote van Jan Jacob van Voorthuysen te Abcoude. Het herenhuis was door haar echtgenoot gekocht.

In mei 1852 werd de buitenplaats geveild, opnieuw het herenhuis en de landerijen afzonderlijk.²⁹ Daarvoor vonden verkopen van tal van roerende goederen plaats.

Resultaat van de veiling was dat het herenhuis werd opgehouden, doch dat de landerijen in handen kwamen van Willem Broere. Bij de buitenplaats **Geynwyck**³⁰ werd opgemerkt, dat zijn vader, Gijsbert Broere, de landerijen, die oorspronkelijk tot die buitenplaats behoorden, ook een aparte agrarische bestemming gaf.

Later zal Middelveart ook in handen van Willem Broere zijn gekomen.

In 1891 blijken de erven van Willem Broere te zijn: Gijsbertus Broere, veehouder te Abcoude, Johannes Broere en Gijsbertus Goes, veehouder te Baambrugge, getrouwd met hun zuster, Maria Broere. In dat zelfde jaar veranderde ook de omschrijving van het bezit in die zin dat waar vóórdien sprake was van 'heerenhofstede', nu gesproken wordt van 'boerenhofstede'. In dat jaar kocht Philippina Constantia Isabella Voombergh (1827-1905), echtgenote van jhr. Jan Willem van Loon (1816-1876) te Amsterdam voor *f*16.000 de 'boerenhofstee met tuinhans- of koetsierswoning genaamd Middelveart'. Enigszins in tegenpraak hiermee blijkt het 'herenhuis' verhuurd te zijn à *f*190 per jaar aan de heer Hissink. Vanaf 1926 tot 1978 waren Andries van Voorthuysen, zijn zoon, kleinzoon en nu achterkleinzoon eigenaars van **Middelveart**, die het herenhuis verhuurden. Andries kocht de plaats van jkvr. Anna Louisa Agatha van Loon (1852-1940), die hem in 1905 van haar moeder had geërfd. Zij was in 1892 getrouwd met mr. Willem Karel Frederik Pieter graaf van Bylandt (1841-1924).³¹ Al vanaf 1903 huurden de Van Voorthuysens het koetshuis als onderhuurder van Portengen. De vierde generatie van de Van Voorthuysens bewoont nog het inmiddels sterk verbouwde koetshuis achter **Middelveart**. De mondelinge overlevering in die familie wil dat het, rond 1700 aan de oostzijde tegen het 17de eeuwse huis aangebouwde, herenhuis tussen 1852 en 1891 is afgebrand. De voordeur met bovenlicht, die op afbeelding 4 goed te zien is, is met het raam daarboven gespaard gebleven. Beide zijn herplaatst in een aanbouw met plat

Afb.5. Middelvaart in 1960 zonder trap aan de straatgevel (Foto W.M. Timmer).

Afb.6. Middelvaart in 2005 met trap aan de straatgevel (Foto W.M. Timmer).

dak, die, na de afbraak van het herenhuis, achter tegen het 17de eeuwse huis is neergezet. Dat 17de eeuwse huis is één flinke kamer diep met de gang in het midden tussen twee even grote vertrekken. Die gang kreeg rond 1700 een getoogd stucplafond. In het onderhuis was aan de westzijde een lage kelder met een gemetselde toog als plafond die de hele ruimte tussen voor en achterwand overspant. Die ruimte is in 1978 uitgegraven om stahoogte te creëren. Aan de oostzijde van het souterrain lag de keuken waarvan de twee raampjes aan de straatkant van binnen in getoogd gemetselde muurnissen zijn aangebracht. Ook de kelder heeft zulke raamnissen. Het hele huis, dat tot 1978 in tweeën werd bewoond, werd dat jaar onderhanden genomen onder leiding van de Loenense architect Ehlhardt door de eveneens Loenense aannemer Verwoerd. Het was hun eerste grote restauratie. Opdrachtgevers waren de heer A.J. Slaman en zijn vrouw E.-J. Richard. Zij hebben de trap aan de straatzijde weer teruggebracht zoals die in afbeelding 1 te zien is. Zij bewonen het huis op dit moment nog steeds.³²

Als men foto's uit het midden van de 20ste eeuw (Afb.5) met een recente foto (Afb.6) vergelijkt is te zien dat bovengenoemde trap uit 1730, evenals in 1843, ontbrak in 1960.

Ir. D.L.H.Slebos

Abcoude Januari 2006

Overzicht van Eigenaren

Huygh Goverts de Beer, 1691-?	
Abraham van Dorssen, ?-1700	<i>Verkoop</i>
Nicolaes Rochuszn.van Capelle, 1700 -17..	<i>Vererving</i>
Johanna Schulerus, wed. Nicolaas van Capelle	<i>Vererving</i>
Sara Maria van Capelle 1774	<i>Vererving</i>
Pieter van Alphen, 17..-1774	<i>Verkoop</i>
Elisabeth van Almonde, 1774-17..., wed. ds. Joh. Deknatel	<i>Vererving</i>
Jan Deknatel 17..-1796	<i>Vererving</i>
Hillegonda Deknatel, geh. met Jacob Gijsbert van der Smissen 1796-1802	
	<i>Verkoop</i>
Anthony Bruyningh 1802-'05	<i>Vererving</i>
Geertruyd Bruyningh 1805-'34	<i>Vererving</i>
Catharina Hooft 1834-'35	<i>Verkoop</i>
Jan Jansen, 1835-'52	<i>Verkoop, einde buitenplaats</i>
Willem Broere 1852-'90, geh. met Petronella Koekenbier	<i>Vererving</i>
Erven Broere 1890-'91	<i>Verkoop f16.000</i>

Philippina Constantia Isabella Voomborgh 1891-1905
jkvr. Anna Louise Agatha van Loon 1905-1926, douarière Willem Karel
Frederik Pieter graaf van Bylandt
Familie Van Voorthuijsen 1926-1978
Abraham Johannes Slaman 1978-2006, geh.met Ellen-Joyce Richard

Vererving

Verkoop

Verkoop

Noten

1. HUA. Dorpsger. nr. 8, pag 64v, d.d. 21-12-1691.
2. HUA. Dorpsger. nr. 19, d.d. 23-12-1700.
3. HUA. Dorpsger. nr. 8, d.d. 13 en 20-06-1701
4. Rademaker. A. *Hollands Arcadia*. Amsterdam 1730.
5. *Niftarlake Jb. 2003*, pag. 73.
6. *Niftarlake Jb. 2001*, pag. 56.
7. *Niftarlake Jb. 2001*, pag. 55 en 94-95.
8. HUA Dorpsger nr. 8, d.d. 05-06-1685.
9. *Niftarlake Jb. 1998*, pag. 92.
10. Zie noot 3.
11. Elias, J.E., 1903-'04, *De Vroedschap van Amsterdam*, nr. 190.
12. HUA. N.a. nr. 1, fol. 48.
13. HUA. Dorpsger. nr. 10, d.d. 15-06-1723.
14. GAA. N.a. nr. 11652, d.d.02-09-1774.
15. *Niftarlake Jb. 2004*, pag. 106.
16. HUA. Dorpsger. nr. 15, d.d. 24-08-1790
17. GAA. N.a. nr. 16418, d.d. 30-07-1795.
18. GAA. N.a. nr. 16420, d.d. 28-01-1796.
19. GAA. N.a. nr. 18016, d.d. 10-02-1803.
20. *Niftarlake Jb. 1930*, pag. 18-19
21. HUA. Dorpsger. nr. 16, d.d. 02-04-1803,
22. HUA. Dorpsger. nr. 17, d.d. 25-06-1805.
23. GAA. N.a. Nots. Weyland d.d. 28-09-1835.
24. GAA. N.a. nr. 20964 A en B, 23-09-1835.
25. HUA. N.a. nr. 89, d.d. 18-06-1839.
26. HUA. N.a. nr. 2356, d.d. 18-03-1840.
27. HUA. N.a. nr. 99, d.d. 06-05-1848.
28. HUA. N.a. nr. 100, d.d. 05-07-1848.
29. HUA. N.a. nr. 2405, d.d. 04-05-1852.
30. *Niftarlake Jb. 2004*, pag. 106.
31. *Ned. Adelsboek 1915*, pag. 189, en 1966, pag. 409.
32. Vriendelijke mededeling aan E. Munnig Schmidt door de heer Slaman 18-02-2006.

De Amsterdamse tak van het geslacht Valckenier en hun sporen in Baambrugge

Geyn Wensch en Landlust

..... maar *Gijnwens* roept my voort,
’k Zie ’t prachtig *Tuinhek*, dat een ieders oog bekoord,
(uit het rijmwerk in *Hollands Arcadia*)

Wanneer men op onze reis langs de Angstel in de richting van Loenersloot, de buitenplaats **Middelvaart** gepasseerd heeft, komt men in een gebied waar het geslacht **Valckenier** zijn sporen heeft nagelaten. Te denken valt aan het nog bestaande **Valk en Heyning** doch ook noordelijker zijn telgen uit dit geslacht actief geweest. Ten aanzien van de buitenplaatsen beperkt zich dat tot **Landlust** en **Geyn Wensch**.

Moeizame verbindingen

De Valckeniers hebben zich ontwikkeld tot een geslacht van zeer vooraanstaande *bestuurders en regenten*, vooral – wat genoemd kan worden – de Amsterdamse tak. Van hen waren de zomerse buitenverblijven in hoofdzaak nabij Baambrugge te vinden, in de richting van Loenersloot. Vandaar dat hun bestuurlijke belangstelling ook naar de verbindingen van onze regio met Amsterdam uitging. Die waren in de tijd van het 12-jarig bestand nog zeer gebrekkig; de landwegen waren in het begin van de 17de eeuw tot ver in de 18de eeuw – zeker gedurende de wintermaanden – voor koetsen en wagens vrijwel onbegaanbaar. Eigenlijk werd het gebruik van het Zand en Jaagpad reeds in de eerste jaren van zijn bestaan geteisterd door de ongunst der weergoden; vgl. de doorbraak van de Lekdijk Januari 1638 (Afb.1). De wateroverlast verergerde nog de gevolgen van de pest-epidemie, die in onze regio gedurende 1635 en 1636 huishield en – afhankelijk van de plaats van inwoning – grote aantallen slachtoffers eiste.

In die jaren werd het zandpad – vooral dat langs de Hoolendrecht – regelmatig overspoeld door het *winterwater*, zodat de gecommiteerden voor het Zandpad vaak tot herbezanden moesten besluiten. Honderdvijftig jaar later was de situatie nog niet veel beter en nog weer 50 jaar later, in 1807 werd de secretaris van Abcoude-Baambrugge nog gelast tot *verbetering van de weg in ’t Geyn tussen den dorpe Abcoude en de Velterslaan over te gaan*, waardoor men weer naar Weesp en

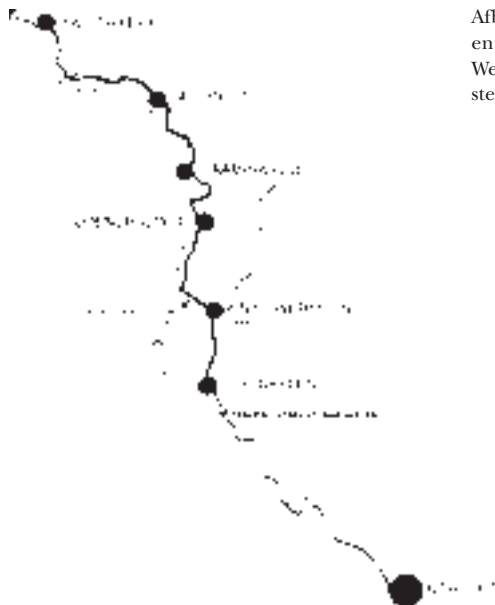
Afb.1. De doorbraak van de Lekdijk in 1638, die grote overstromingen in het Utrechtse tot gevolg had (Atlas van Stolk).

vice versa zou kunnen komen, *welk einde weg dikwijls 'zomers niet bereden kan worden en des winters althans zelden of te nooit.*¹ Wanneer in het eerste decennium van de 19e eeuw ten behoeve van het Franse bestuur een zeer grondige inventarisatie van de toestand van ons land plaats vindt schrijft het plaatselijk bestuur aan de prefect *dat Weesp niet alleen in de winter zeer slecht met een koets te bereiken was, terwijl de verbinding met Vinkeveen er niet veel beter aan toe was.* Deze situatie gold in feite voor vrijwel alle landwegen in onze omgeving.

Niet zo verwonderlijk dus dat, toen de steden Amsterdam en Utrecht plannen beraamden voor de verbetering van de mogelijkheden voor het scheepvaartverkeer tussen Amsterdam en het achterland, ook gesproken werd over de gelijktijdige aanleg van een *wagenweg tussen Ouderkerk en Abcoude*, als verlenging van de weg Amsterdam–Ouderkerk.

Na niet eens zo lange onderhandelingen werd in 1626 octrooi verleend aan de steden Amsterdam en Utrecht om een *Zand en Jaagpad* aan te leggen tussen Ouderkerk en Nieuwersluis en een *wagenweg* tussen Ouderkerk en Abcoude. Het zand en jaagpad zou aansluiten op de reeds bestaande jaagpaden Amsterdam–Ouderkerk en Nieuwersluis–Utrecht. De reden dat de steden Utrecht en Amsterdam tot deze aanleg besloten, was gelegen in de behoefte van de sinds

Afb.2. Kaartje met de trekroute tussen Utrecht en Ouderkerk-Amsterdam met de Nieuwe Wetering als verbinding tussen Vecht en Angstel-Gein.

1590 tot grote bloei komende Amsterdamse handel, aan een betere en vooral veiliger verbinding voor de binnenvaart van Amsterdam met het achterland, terwijl de stad Utrecht deze handelsvaart dóór de stad wenste te behouden ter inning van tolgelden. Tot dan toe was de binnenvaart genoodzaakt van Amsterdam “buitenom” naar Muiden te varen over de weinig beschutte en nog aan eb en vloed onderhevige Zuiderzee, teneinde de route langs de Vecht te kunnen benutten. Voor de kleinere zeilschepen lastig en soms gevaarlijk.

Wel was anderhalve eeuw eerder een verbetering tot stand gekomen – de Nieuwe Wetering of Rechte Angstel – (Afb. 2), doch deze route was, onder meer door de hier en daar aanwezige *kwakelbruggen*, waar de zeilschepen van de handelsvaart met gestreken mast onderdoor moesten, nog steeds ongeschikt voor de “grotere” binnenvaart, terwijl door het ontbreken van een zandpad langs de rivier ook de getrokken scheepvaart niet tot de mogelijkheden behoorde. Bestaande oeververbindingen moesten geleidelijk vervangen worden door bruggen die geopend konden worden. De Hulksbrug, nabij de taveerne *De Hulk* (nu de Eendracht) en de *Heinkuitenbrug* beide te Abcoude werden eveneens aangepast aan strengere eisen. De bestekken voor deze werken zijn in copie bewaard gebleven.² Afbeelding 3, waaraan het jaartal 1626 wordt verbonden, geeft de toestand bij Baambrugge weer :Zo loopt het weiland nog zonder meer tot de

Afb.3. Baambrugge ca. 1626 naar het zuidoosten nog zonder jaagpad (Jb.Niftarlake 1998).

oever van de Angstel door en is van het jaagpad nog niets te zien, terwijl als toegang tot Baambrugge een brug is getekend, die te smal is voor een karos of boerenwagen!

Het Zand en Jaagpad

Na de verlening van het octrooi voor de aanleg van het Zand- en Jaagpad door de Staten van Holland en West-Friesland in april 1626 werden de uitvoering en het beheer – o.a.vergunningverlening en hoogte alsmede inning van tolgelden e.d. – in handen gelegd van door Amsterdam en Utrecht afgevaardigde gecommiteerden, uit de zittende bestuurders of afgetreden gerecruteerd. Het was in feite een gemeenschappelijke regeling *avant la lettre*, waarbij de verplichtingen van de stad Utrecht door het provinciaal bestuur van Utrecht waren overgenomen. De gecommiteerden kwamen ter voorbereiding van de uitvoering en voor de regeling van zich voordoende kwesties regelmatig bij elkaar op plaatsen langs de route. Zo werd het verslag van een bijeenkomst gevonden op 5 en 6 mei 1637 waarbij o.a. werd behandeld *het versoeck van de Heer Schepen Valckenier om te mogen leggen een brugge voor syn huys tot syn eygen costen en inghelycks*

*deselve te onderhouden als oock aanvullen: 't selve geaccordeert ende toegestaen.*³ Het zal een brug zijn geweest, die vanaf het zandpad over een poldersloot het huis beter bereikbaar maakte.

De genoemde schepen was dr. Wouter I Valckenier, (1589-1650), in 1634 juist schepen geworden en benoemd tot een der gecommitteerden namens Amsterdam voor het *Sandpadt tussen Ouderkerck ende Nieuwersluys*.

Het geslacht Valckenier

De relatie van Wouter I Valckenier met Baambrugge was al van eerdere datum: bij de uitwerking van het plan van aanleg voor het zandpad had men behoefte aan een mogelijkheid van nadere plaatsbepaling, zodat in de archivalia sprake is van het gedeelte tussen Baambrugge en het huis van Valckenier en van het gedeelte tussen het huis van Valckenier en Loenersloot. Gezien het feit, dat de vader van Wouter reeds in 1613 was overleden, moet daarmee Wouter I Valckenier zijn bedoeld.

Laatstgenoemde was een kleinzoon van degene die als de stamvader van de Amsterdamse tak van dit geslacht moet worden beschouwd: Jan Jeliszn Valckenier (1522 Kampen – '92 Amsterdam) in eerste echt verbonden met een koopmansdochter uit Bergen in Noorwegen, waar hij woonde en handel dreef. Na haar kinderloos overlijden is hij teruggekeerd naar Kampen, in het bezit van een *secretelyk van de Koning van Denemarken, waar Noorwegen onder ressorteerde, verkregen commissie als agent*, zodat hij de koophandel op Denemarken en Noorwegen kon voortzetten. Hij stond in persoonlijk contact en op goede voet met koning Frederik II van Denemarken, die van 1559 tot '88 regeerde. In diens opdracht liet hij een schip bouwen in Holland en leverde hij een menigte verschillende zaken zoals: 200 kanonnen, 50 koeien, een rijtuig voor zes personen, verfstoffen voor het verven van laken, 200 rollen ongebleekt linnen, ijzer en spijkers, specerijen en kruiden, zout, bakstenen en cement, steenkool en salpeter en zelfs een hele boomgaard⁴. Ook vroeg de koning voor hem een goede organist, ongetrouwd, te zoeken, verder goede ambachtslieden om in Denemarken schepen te komen bouwen en een wapensmid. Hij werd betaald met scheepsadingen graan, vis en dennehout, dat hij uit IJsland moest gaan halen! Daarnaast kreeg hij vrijdom van de Sonttol en allerlei andere gunsten.

In 1557 blijkt hij met zijn vader in Amsterdam te wonen; nadat hem tijdens de woelingen rond de reformatie was aangezegd dat hij de stad Kampen moest verlaten.⁵

In Amsterdam hertrouwde hij in 1550 met Mary Jansdr Tengenel (†1562), een telg uit het gelijknamige geslacht (waarvan een minder gunstige indruk werd verkregen bij de bespreking van de buitenplaats **Sorgvrij**).⁶ Zij kregen 10 kinderen, waarvan verscheidenen trouwden met kinderen uit toen reeds in ont-

Afb.4. Het gezin van Jan Jelisz. Valckenier en Mary Tengnagel met negen kinderen ca 1560 toegeschreven aan Cornelis Teunissen (Amst.Hist.Mus.).

wikkeling zijnde regentengeslachten, o.a. het geslacht Pauw. Het gezin van Jan Jeliszn. Valckenier en Mary Tengnagel is afgebeeld met 9 van hun kinderen op een schilderij, toegeschreven aan Cornelis Teunissen (Afb. 4).

De oudste zoon van Jan Jeliszn, nu Gillis I = Jellis geheten, (1550-1613) was koopman, maar vervulde ook reeds een aantal bestuursfuncties, o.a. raad ter admiraliteit te Amsterdam (1600-'13), regent van het Leprozenhuis (1583) en kapitein der burgerij. Hij trouwde in Hamburg met Claertgen Pauw, zuster van de latere Amsterdamse burgemeester Reinier Pauw. Na het overlijden in 1613 van Jan Valckenier heeft zijn weduwe in 1615 het woonhuis Oudezijds Voorburgwal 57 – *daer de twee valcken uythangen* – verkocht, waarna de rechtsopvolger het huis liet afbreken en er een nieuw, door de beroemde stadssteenhouwer Hendrick de Keyser ontworpen, huis, **De Gecroonde Raep**, liet bouwen, dat o.a. in een cartouche het jaartal 1615 draagt.

Gillis I Janszn Valckenier en Claertgen Pauw kregen 16 kinderen, waarvan de tweede zoon, die de volwassen leeftijd bereikte, de reeds genoemde Wouter I Valckenier was. Hij was o.a. burgemeester in 1644, '47, '48 en '50 en woonde in 1650 – het jaar van zijn overlijden – in de Spinhuissteeg. Hij zal de brand van

1643, waarbij het oude Spinhuis vrijwel geheel afbrandde, hebben meege-
maakt alsmede de daarop gevolgde nieuwbouw. Te denken valt aan het toe-
gangspoortje van het nieuwe Spinhuis met het beroemde opschrift van P.C.
Hooft: *Schrik niet, ik wreek geen quaat, maar dwing tot goet; straf is mijn hand, maar
lieflijk mijn gemoet.*

Wouter I Valckenier is twee maal getrouwd geweest: in 1619 met Catharina van
Drongen (1599-1624) en in 1627 met Aafje Appelman (1598-1669). Beide echt-
genotes lieten hem kinderen na: zijn eerste echtgenote onder andere Gillis II
(1623-'80), zijn oudste zoon, genoemd naar zijn grootvader Jellis, welke zo
het magnificent had en zich ontwikkelde tot een zeer gezaghebbend burge-
meester van Amsterdam. Ook zijn tweede echtgenote liet hem kinderen na,
o.a. de kinderloos overleden Sybrant (1634-'65) die bij zijn overlijden nog in
de Spinhuissteeg woonde. Sybrant heeft een dubbel huis laten bouwen op de
Herengracht, (thans nr. 456, bij de Nieuwe Spiegelstraat. Hij heeft de voltooi-
ing van dit huis, (1671), niet gehaald door zijn vroegtijdig overlijden in 1665.
Wel heeft hij wegens zijn leeftijd een rol mogen spelen bij de feestelijke eerste-
steen-legging voor het nieuwe stadhuis op de Dam, het latere Paleis: de idee
was dit te laten doen door vier nog jeugdige zonen van de vier regerende bur-
gemeesters. Dat is niet geheel gelukt, zodat de tekst luidt:

Dezen eersten fundamentsteen is gelegd door
Gerbrandt Pancras
Jacob de Graeff
Sybrant Valckenier
En
Pieter Schaep
Der Heeren Burgemeesteren Soonen en Neeven
Den 28 Oct. 1648

Een jaar later (1649) werd de zoon uit het eerste huwelijk van Wouter I, Gillis
II, reeds op 26-jarige leeftijd, derhalve juist handelingsbekwaam geworden, ver-
kozen tot schepen (Afb.5). Niet lang daarna overleed Wouter I. Terzijde zij op-
gemerkt dat de oudste zoon van de jongere broer Jacob van Wouter I, Cornelis
Jacobszn Valckenier (1640-1700), getrouwd met Catharina van Heyningen
(1641-'95), de bouwheer was van **Valk en Heyning**, waarover wellicht in een der
volgende jaarboekjes meer.

Gillis II verwierf na het overlijden van zijn stiefmoeder o.a. het buiten van zijn
vader in Baambrugge, welk huis dan nog steeds geen naam heeft. Deze band
met Baambrugge maakt het niet zo verwonderlijk, dat Gillis II, een machtig
man, ook benoemd werd tot commissaris van het Utrechtse Zandpad (1661

Afb.5. Gillis II Valckenier (1623-1680) door Wallerant Vaillant (Amst.Hist.Mus.).

eerste vermelding van Gillis II in de archivalia van de commissarissen).⁷ Gillis II was getrouwd met Jacoba Ranst (1622-'76).

Hij was o.a. bewindhebber van de O.I.Comp. (1657) en gedurende vele jaren burgemeester van Amsterdam. Vanaf 1665 ontbreken tot en met 1679 slechts de jaren '67, '69, '71 en '72, alsmede '75 en '77; dat zijn slechts 6 van de 15 genoemde jaren. Het verslag van Henry Sidney aan de earl of Sunderland in Den Haag 19 augustus 1679 spreekt boekdelen over de macht die Gillis II in Amsterdam kon uitoefenen: *'MyLord I come yesterday to Amsterdam, when I saw a great many fine things and little worth giving you an account of. I made Monsieur Valconier a visit more outof curiosity than kindness, though he is now pretty well inclined to us. I had a mind to see what kind of a man it was that could make himself so absolute as he hath done in that town: for I assure you the great Turk [de Turkse Sultan] hath no more absolute dominion and power over any of his countrymen than he hath in Amsterdam; what he saith is ever done without any contradiction; he turns out and puts in who he likes, raises what money he pleases, does whatever he has a mind to, and yet he walks about the streets just like an ordinary shopkeeper. He complains mightily of their poverty, and saith this war hath almost quite ruined them; he hopes, if it please God, to let them have peace with the King of England and the King of France, that they may recover.'*

De enigszins merkwaardige reeks van jaren waarin Gilles II tot burgemeester werd gekozen brengt ons op de wijze waarop de vier burgemeesters in het midden van de 17^e eeuw werden verkozen, hetgeen telkenjare op 1 februari plaats vond. De oud-burgemeesters, de schepenen alsmede de oud-schepenen kwamen dan bijeen en kozen voor het komende jaar drie burgemeesters. Nadien werd uit het aftredende college de vierde burgemeester gekozen, die gedurende het eerste kwartaal het voorzitterschap van het nieuwe college vervulde. Voorafgaand aan de verkiezing vond een vooroverleg plaats: *de groote cuyf*, zoals de kroniekschrijver Hans Bontemantel deze bijeenkomst aanduidde. Met *cuyf* verwijst hij naar de kuiperijen, die ongetwijfeld met deze verkiezingen samenhangen.

Naast bestuurders ook ossenweiders

Van **Middelvaart** naar Loenersloot gaande langs de Angstel is op de z.g. Waterliniekaart van Ketelaar (ca. 1770), na **Middelvaart** een tweetal boerderijen te zien, genaamd **Vecht en Geyn** en **Schoonzicht**. Daarop volgt op deze kaart de naam **Landlust** (Afb. 6). Op de kaart van Gerrit Drogenham, ruim $\frac{3}{4}$ eeuw eerder, stond daar "*De Heer Schepen Wouter Valckenier*" (Afb. 7). Dit is niet de reeds genoemde burgemeester maar een naar deze genoemde kleinzoon, zoon van de hiervoor genoemde burgemeester Gillis II Valckenier. Deze Wouter II (1650-1707) stond bekend als een voornaam ossenweider, waartoe hij geleide-

Afb.6. Kaartuitsnede Waterliniekaart van Ketelaar ca. 1770, met 'Landlust'.

lijk zijn bezit aan weiland, soms met opstallen, in onze omgeving vergrootte: o.a. in 1682, *Transport aen en ten behoeve van Wouter Valckenier, secretaris van de Stad Amsterdam, een bruyckweer lants met syn werf, huysinge en syn plantagie soodanigh deselve is leggende tussen de Baembrugh ende Loenersloot, belent de Moolensloot aldaer, strekkende voor van de Wagenwegh tot den Indyck, groot omtrent (agter den anderen gecontinueert) 15 mergen, door procuratiehouders van de voochden van de kinderen van Willem Jacobs verkregen van de weduwe van Willem Jacobs Dyckert.*⁸ Hieruit zou later na vereniging met hetgeen op de kaart aangeduid wordt met **Valk**, de buitenplaats **Landlust** voortkomen, waarvan in het meergenoemde boek van Rade-maker geen afbeelding voorkomt. Het was in 1729 kennelijk nog niet vermeldenswaard.

Wouter II heeft ook elders in Abcoude-Baambrugge een boerderij met landerijen en nog 9 morgen los land (zonder opstallen) verworven, hetgeen o.a.

Afb.7. Kaartuitsnede van Amstelland met de Angstel bij Baambrugge met 'De heer Scheepen Wouter(II) Valckenier' ca.1700.

duidt op zijn ossenweiderschap. Dit bleek uit de estimaties (taxaties) van het onroerend goed uit zijn nalatenschap.⁹

Wouter II Valckenier trouwde op 20 jarige leeftijd (1670) met Anna Maria Trip (1652-'81) en woonde bij het leven van deze echtgenote in het welbekende Trippenhuys op de Kloveniersburgwal. Over de trouwerij schrijft Bontemantel: *De bruiloft te huys van Trip ofte bruyt – synde een der aansienlijxste in de stad – is groot ende costelyck geweest. Meenichte van vierwercken syn snachs aengestoocken, die soo op 't water, in de lucht als op 't land haer werck hebben gedaen. Het Oost-Indisch huys wiert met natte sylen ende dubbele wacht en waeckers bewaect om ongelucken van brant te verhoeden, ende den Bewinthebber Hendrik Scholten gecommiteert om dien nacht op 't voorschreven huys te blijven, met recommandatie van goede sorg te draegen. Het verwonderde ydereen dat Burgemeester Valckenier soo luytruchtige gedoen toelaet, aengesien de groote peryckelen en de willekeur sulx verbieden.*¹⁰ Zien wij hier een uiting van de macht die burgemeester Gillis II Valckenier – vader van de bruidegom – kon uitoefenen?

Na het overlijden van Anna Trip in 1681 vestigde Wouter II zich met zijn kinderen – vier dochters en een zoon – in het door hem gekochte huis **Marseille**

Afb.8. Naamsteen van huis Marseille, Keizersgracht nr. 401 (Foto RDMZ).

op de Keizersgracht schuin over het Molenpad, thans nr. 401, en in gebruik als filmmuseum. De naam Marseille ontleent het huis aan zijn gevelsteen (Afb.8), een stadsgezicht van Marseille voorstellende.

Wouter II hertrouwde in 1685 met Maria van Baerle (1647-1713), welk echtpaar geen kinderen kreeg. De archieven van het gerecht Abcoude-Baambrugge vermelden taxaties van de nagelaten goederen van Wouter II, telkens $\frac{1}{5}$, hetgeen duidt op de 4 dochters en zoon Gillis III (geb. 1681).¹¹

Eén van deze dochters van Wouter II, Julia (1680-1717), mogen wij als het zorgkind van de familie zien: Haar eerste echtgenoot, mr. Jan Clifton, secretaris van Amsterdam (1701), was een doorbrenger, die zich op ergerlijke wijze door klaplopers liet uitplunderen, zodat op verzoek van Julia door schepenen een scheiding van goederen tussen hen werd uitgesproken.¹² Door overlijden van Jan Clifton in 1705 werd dit huwelijk definitief ontbonden.

Tijdens haar 2^e huwelijk, met Rogier van Weert in 1707, ontwikkelde Julia de merkwaardige gewoonte om in vermomming aan het Amsterdamse nachtleven deel te nemen: ..... *dat Julia sich soo verliep dat zij heur niet ontsagh de infaamst hoeren speelhuysen selfs des nachts te frequenteren en in alles sich schandelyck te gedraagen .... dat des niettegenstaande de selve Julia ter plaatse van beter gedragh sich veel erger komt aen te stellen, zijnde zij Julia nu onlangs zaterdags en zondagsnachts te clocke een uyr door zeeckere jongelingh ende welcke passerende het steeghje oft slopje tusschen de Zingel en Heerengraft naast aen de Boulingsloot ontdeckt en gevonden in het aller infaamste en hoe- plugge hoerhuys genaemt de Spelonck dansende onder de pluggen (ruige kerels) en hoe- ren aenhebbende meys klederen. Welcke jongelingh haer soo ver bracht dat hij haer klederen weder gaff en des meijts klederen deed uyttrekken, dat daerop desselve Julia ende voor- noemde jongelingh uytgegaen synde, sy Julia tegen denselven jongelingh zeide, heb je geen*

geld genoeg als wij daer koomen ick sal een briefje teekenen al was het van duysent gulden. Dat de voorschr. Julia met de jongelingh voortgaende door de Heysteegh achter de bagijn langs door de Kalverstraat en deselve jongelingh ondertussen hadde gemerckt dat drie off vier manspersoonen, die in de voornoemde Spelonck met haer hadde gedanst haer waren volgende, deselve jongelingh verlegen wordende het voorstel van Julia om een soopje onderwegen te drinken haer toestond seggende tegen haer, omtrent voor de korpsguarde der ratekwacht komende: hier kunnen wij een soopje krijgen en klopten daeraen om hem selve en haer Julia alsoo in veyligheyt te brengen, vragende sy Julia aen de jongelingh 'ist wel een hoerhuys', die haer daervan verzekert hebbende en open gedaen zijnde tesamen daerin gingen.

Welcke Julia aenstonds de sergeant, menende dat het de hospes was, een soopje vroeg, dat daerop de corporaal te voorschyn komende, haer aensprack en haer by haer naam noemende, waerover sy in groote furie uytvoer niet doende als schelden en raasen te meer dewyl sy gewaer wert dat se gevangen was, roepende dat sy van dien jongelingh bedrogen was, dat hij haer daer gebracht hadt, in plaetsche van met haer na de Zeedyck te gaen, soo als ze affgesproken waren, dat des anderen daeghs daerop de capiteyn der ratekwacht met permissie van de heer hoofdofficier de voorn. Julia heeft laten loopen, werdende affgehaelt van seekere vrouspersoon, dat wyders haer suppletor oock ter ooren is gekomen, dat deselve Julia oock onlanghs sich opgehouden heeft gehadt in den hoerhuys op de hoeck van de Capelsteegh by de Zeedyck ....¹³ (Uit Genealogie geslacht Valckenier van Jhr drs H.S. van Lennep, d.d. April 1983.)

Er moesten nu wel maatregelen genomen worden en haar echtgenoot, Rogier van Weert, belooft de schepenen Julia te synen huysse soo danigh te bewaren dat deselve sich niet te buyte sal kunnen gaen.¹⁴

Familieberaad leidde er echter een jaar later toe, dat op verzoek van haar broer Gillis en haar beide zwagers, Julia voor de tijd van vier jaar werd opgenomen in het 'beterhuis'. Het einde van deze opname heeft Julia echter niet mogen meemaken, daar zij in 1717 kwam te overlijden.

De zoon van Wouter II, naar zijn grootvader Gillis III geheten (1681-1766), was een liefhebber van het buitenleven en een groot voorstander van de *vetwyjery*¹⁵. Geen wonder derhalve dat hij zijn vader Wouter II opvolgde als eigenaar van **Landlust**. Aan Wouters II oudste dochter, Anna Jacoba (1676-1743) werd het nog steeds naamloze huis in Baambrugge, dat haar overgrootvader Wouter I had gebouwd, toegescheiden. Zij was in 1693 getrouwd met mr. Joan van der Voort (1667-1727), een telg uit een Vlaams geslacht dat in de jaren rond de val van Antwerpen (1586) naar de Noordelijke Nederlanden uitgeweken was.

Dit geslacht deed reeds in Antwerpen van zich spreken door het daaruit voortkomen van diverse cultuurdragers. Het meest bekend is Cornelis van der Voort die, eenmaal in de Noordelijke Nederlanden gevestigd, aan de ontwikkeling

Afb.9. Kaartuitsnede Nieuwe kaart van Mijnden ende beide Loosdrechtten ca.1710 met de Angstel bij Baambrugge en 'Van der Voort'.

van het fenomeen 'schutterstuk' heeft bijgedragen. Van hem wordt een schutterstuk uit ca. 1615 in het Rijksmuseum bewaard. Zijn broer, Hendrick (Hans), kocht in 1606 drie toen nog onbebouwde terreinen, waarop hij twee huizen liet bouwen, o.a. het latere Rembrandthuis. Het hoekhuis daarnaast vererfde aan de reeds genoemde portretschilder Cornelis van der Voort. Hans was ongehuwd en liet ook geen kinderen na.

Een derde broer Isaac van der Voort heeft als trotse vader aan de wieg gestaan

van o.a. zijn zoon Abraham van der Voort, eerst getrouwd met Hester van der Voort. Het was hun zoon, de eerder genoemde mr. Joan van der Voort, de echtgenoot van Anna Jacoba Valckenier, die daarmee eigenaar werd van de, uit het oorspronkelijke bezit van Wouter II ontstane naamloze buitenplaats. Na het overlijden van Hester huwde Abraham met Catharina Valckenier Jacobsdr. Op de bijgaande afbeelding (Afb. 9) van een gedeelte van de Nieuwe kaart van Mijnden uit ongeveer 1710 prijkt de naam Van der Voort, waar 10 jaar tevoren Gerrit Drogenham nog de naam Ranst Valckenier schreef. De naam Ranst had die Valckenier, Pieter, aan zijn naam toegevoegd, zoals wel meer gebeurde, afkomstig van zijn moeder, Jacoba Ranst.

Deze Pieter I Ranst Valckenier (1661-1704) was een jongere broer van Wouter II – eigenaar van **Landlust** – en werd eveneens een voornaam ossenweider. Hij was o.m. bewindhebber van de O.I.Comp. 1693, heemraad en schepen van de Watergraafs- of Diemermeer, commissaris van het Utrechtse Zandpad. Hij was getrouwd met Eva Susanna Pellicorne (1670 – 1732). Zij hadden een zoon, Pieter II (1691-1738), vrijheer van Asten en Ommel, gehuwd met Bregje van Ghesel (1698-1753). Zijn testament dateert van 26 Maart 1738¹⁶ aan welke akte Pieter II, die eigenaar werd van de hofstede **Hogergeest** onder Velsen, op dezelfde dag nog een afzonderlijk akte toevoegde. Daarin bepaalde hij dat zijn echtgenote uit zijn nalatenschap een legaat ten bedrage van f40.000,- mocht afzonderen, hetgeen zij mocht schenken aan diegenen van *comparants broeders en zusters of derzelver afkomelingen die Bregje daarvoor zou aanwijzen*. Zij mocht zelfs het gehele bedrag aan één persoon schenken! Voorwaarde daarbij was: *‘dat deze dispositie wel geheim zal moeten blijven’!*

Pieter II was o.m. directeur-generaal over de Noord- en Zuidkust van Afrika, een functie die o.a. ook vervuld werd door Joan van Sevenhuysen, van 1724 tot ’33 eigenaar van **Langverswegen**.¹⁷

Na het overlijden van Pieter II Ranst in 1738 werden onder de bewindhebbers van de V.O.C. geen Valckeniers meer aangetroffen, terwijl de buitenplaats, – nu **Geyn Wensch** geheten – van 1727 tot ’73 geen eigendom is geweest van een lid van de familie Valckenier. Wel blijken de zeeën in de jaren 1760 en ’70 te zijn bevaren door een spiegelschip, ‘Geinwensch’ geheten, dat op 23 October 1775 nabij Ceylon is vergaan. Welke eigenaar zijn geld in dat schip heeft gestoken is niet uit de archivalia tevoorschijn gekomen.

De broer van genoemde Pieter II, Adriaan Ranst Valckenier (1695-1751) bracht het in 1737 tot gouverneur-generaal van Nederlands Indië, doch eindigde zijn leven in de gevangenis in afwachting van een proces over een moord-

partij, bekend staande als “*de moord der chinezen*”, waarvoor hij verantwoordelijk werd gesteld.

Zijn vader, Pieter I Ranst Valckenier had aan zijn weduwe, *als moeder en voorgdesse van hare minderjarige kinderen, by haar voorschreven man aen haer verwekt en in die qualiteit nagelaten: een hofstede met syn huysinge, stallinge, plantagie en landerijen daeragter gelegen aen de Utrechtse trekvaart, groot 33 mergen, 84 roeden, 49 voeten en 13 duimen, strekkende uyt 't Geyn tot over de Indyck tot aen de landscheydinge*,¹⁸

Bij deze vermelding in het archief van het gerecht Abcoude-Baambrugge wordt nog geen naam van het huis genoemd, doch dit bleek schrijver dezès de latere buitenplaats **Gein Wensch** te zijn. In deze 33 morgen was mede begrepen het huis dat in 1636 en eerder al op naam stond van grootvader Wouter I Valckenier. Gillis III erfde het van zijn moeder tezamen met 23 morgen, gelegen tussen Baambrugge en Loenersloot¹⁹. Aldus kwam het oorspronkelijke huis van Wouter I via Gillis III, vergroot met een aantal weilanden in handen van Pieter II Ranst Valckenier.

Uit naam van de kinderen heeft Eva Susanna Pellicorne, de weduwe van Pieter I Ranst Valckenier, deze buitenplaats verkocht aan de al eerder genoemde mr. Joan van der Voort, advocaat, echtgenoot van Anna Jacoba Valckenier, voor de som f12.100,-²⁰ zodat **Geyn Wensch** bij deze verkoop in de familie bleef. De broer van Anna Jacoba, Gillis III Valckenier, was inmiddels uit de boedel van vader Wouter II eigenaar geworden van **Landlust**.

Naasting doorkruist de plannen

Na het overlijden van mr. Joan van der Voort in 1727 bemiddelde diens zoon, eveneens Joan genaamd, bij de verkoop van **Geyn Wensch** aan de broer van zijn moeder, Gillis III Valckenier, doch door naasting t.b.v. Christiaan Wenzel en diens echtgenote Catharina Turly ging dit bezit, – ofschoon tijdelijk – uit de familie Valckenier.²¹

Christiaan Wenzel was wel vermaagschapt aan het geslacht Van der Voort, zoals blijkt uit de transportakte na het overlijden van Christiaan Wenzel 10 jaar later, waarbij de kinderen en erfgenamen **Geyn Wensch** transportereren aan Abraham Verhamme Albertsz.²² Deze Abraham Verhamme staat bekend als menist (doopsgezind), en als *zijdefabriqeur*.

In Abcoude-Baambrugge vervulde Abraham de functie van poldermeester zoals blijkt uit de registratie van een insinuatie (aanzegging) in 1767 namens de poldermeesters van Baambrugge Oostzijds uitgebracht aan de door vererving van hun vader Gillis III Valckenier (overleden 1766), nieuwe eigenaren van **Landlust**, met name aan Jan Wouter Valckenier. Hun voornemen om opgaande bomen te planten op het achterste gedeelte van de grond van **Landlust** kon, blijkens de aanzegging, slechts beperkt worden uitgevoerd. Deze grond was na-

melijk van oudsher beplant geweest met bomen, doch als deze bomen *hoger zouden opwasschen dan 14 voet, dan zou dit de windvang van de nabij gelegen watermolen aanmerkelijk verminderen en zou de watermolen door de tijd geheel onbruikbaar worden gemaakt. Als de bomen hoger dan deze 14 voet zouden opwasschen, dan zouden deze op eerste aanmaning van de poldermeesters moeten worden ingekort.*²³

Abraham Verhamme heeft **Geyn Wensch** tot zijn dood in bezit gehad, zoals blijkt uit het boek der willige verkopeningen te Amsterdam, wanneer enkele gemachtigden van zijn weduwe, Elisabeth Looten, de plaats verkopen aan mr. Gillis IV Valckenier voor de som van *f*17.200,-²⁴. De jonge Gillis IV had juist enkele jaren tevoren van zijn vader Gillis III bijna *f*200.000,- geerfd, waaronder de helft van **Landlust**, welk bezit hij deelde met zijn broer mr. Jan Wouter Valckenier.

Beide buitenplaatsen waren nu dus weer in het bezit van de Valckeniers.

De boedelscheiding van de nagelaten goederen van de ossenweider en eigenaar van **Landlust**, Gillis III Valckenier, waarbij hij reeds weduwnaar en boedelhouder was van zijn vooroverleden echtgenote, Anna Maria Heusch, vermeldt dat hij in leven ook was: *Oud President Schepen deser stad.* (Amsterdam). De erfgenamen waren zijn 3 kinderen, Anna Maria Valckenier, (1715-'89), die weduwe was van Jan Philippe du Quesne (1698-1747), mr. Jan Wouter Valckenier de Jonge (1716-'85) heer van Bruchem en Cillershoek, commissaris deser stede (Amsterdam), en mr. Gillis IV Valckenier de Jonge, (1718-'82). De nalatenschap bestond uit enkele huizen in Amsterdam, *alsmede een plaisiertuin met syn huysing en getimmerten, gelegen aan de Amsteldijk, de derde tuin benoorden de Schulpsbrug, genaamd Hogermeer*, welke naar de dochter ging. Dr Wouter I Valckenier (1589-1650) wordt ook genoemd als eigenaar van een tuin aan de Amstel, doch die lag aan de westzijde van deze rivier.

Aan deze beide zonen van Gillis III werd de buitenplaats **Landlust** toegescheiden, beiden voor de helft met het land daarachter met nog enige andere stukken grond elders in Abcoude. Totaal wordt zonder nadere detaillering $53\frac{1}{2}$ morgen in de gerechten Abcoude en Nigtevecht vermeld als zijn nalatenschap. De inventaris sluit op een totaalbedrag van *f*594,000 waarvan ieder $\frac{1}{3}$ werd toegescheiden.^{25 26}

Jan Philippe du Quesne, gehuwd met Anna Maria Valckenier, was een kleinzoon van Jean du Quesne, afkomstig uit Valenciennes in Noord Frankrijk. Die was in 1634 in Amsterdam getrouwd met Gabrielle Bert, afkomstig uit Doornik. Beiden waren zij vanuit Gent naar de Noordelijke Nederlanden gekomen. Verscheidene telgen van dit geslacht hielden zich bezig met de Levantse handel.

In de deelgenealogie van dit geslacht wordt vermeld dat Jan Philippe, echtgenoot dus van Anna Maria Valckenier, na in 1745 te zijn getrouwd, reeds in 1747 is bijgezet in de Walenkerk te Amsterdam. Uit dit zo korte huwelijk zijn twee kinderen geboren, namelijk Jan Philippe (1746-'95) en Gilles (1747-1820).

Door kinderloosheid sterft de Amsterdamse tak uit

Gillis IV Valckenier, die o.a. commissaris van de ossenmarkt was, is in 1782 kinderloos overleden, hetgeen voor diens broer mr. Jan Wouter, eveneens kinderloos, aanleiding was zijn testament te herzien. Hij heeft dan namelijk, doordat Gilles IV de buitenplaats **Geyn Wensch** aan hem legateerde mét diens helft van **Landlust**, de volledige zeggenschap over beide buitenplaatsen. In zijn testament²⁷, dat hij tezamen met zijn echtgenote, Rebecca Jacoba van Neurenberg, opmaakte, regelde Jan Wouter allereerst hetgeen moest gebeuren met zijn heerlijkheden Bruchem en Cillershoek.

Hij stelt in zijn testament dat het hem bekend is dat na het afsterven van de testateuren (Jan Wouter en Gillis), de beide heerlijkheden zouden moeten vererven aan zijn zuster, Anna Maria Valckenier, weduwe Du Quesne, en bij overlijden op haar oudste zoon Jan Philippe. Hij verzoekt echter de belanghebbenden hem te respecteren in zijn uitdrukkelijke wens *dat zijn neef de WelEdGestr. Heer Jean Philippe du Quesne de heerlijkheid Bruchem en zijn andere neef Gillis du Quesne de heerlijkheid Cillershoek zouden verwerven.*

Blijkens de akte uit 1788, hebben de erfgenamen aan deze wens gevolg gegeven.²⁸ Zijn weduwe zou tot haar dood de naam: Vrouwe van Bruchem en Cillershoek mogen blijven voeren.

Voorts legateert hij met zijn echtgenote aan zijn zuster, Anna Maria Valckenier, weduwe Du Quesne de buitenplaats **Geyn Wensch** met *alle tuincieraden, meubilaire goederen etc, mitsgaders de boerenwoning en landerijen daarbij behorende, gelijk ook al het hoornvee, koets en paarden*, welk legaat zij aanvaardde²⁹.

De omschrijving van de buitenplaats verandert niet, de omvang blijft 33 morgen.

De buitenplaats **Landlust** daarentegen is vergroot met 5 morgen hooiland boven de Indijk, strekkende tot aan de Vecht, derhalve liggende in het Gerecht Nigtevecht, vandaar dat de omschrijving in de archieven van Abcoude-Baambrugge niet veranderde. Deze vergroting van de buitenplaats is geschied toen de Plaats in het bezit was van Abraham Verhamme. Deze sloot o.a. een contract inzake het onderhoud van het pad langs de Vecht.

Gedurende de laatste jaren van zijn leven effectueert Jan Wouter Valckenier nog enkele grondtransacties om zijn bezittingen af te ronden en in 1788 en '90, wanneer ook de echtgenote van Jan Wouter Valckenier en Anna Maria Valcke-

nier, weduwe Du Quesne, zijn overleden wordt alles geregeld, zoals door hem is bepaald. De landerijen in Abcoude en ook **Gein Wensch**, dat door Anna Maria Valckenier als legaat was geaccepteerd, komen uiteindelijk in handen van Jan Philippe du Quesne, waarbij nu vermeld wordt dat hij bewindhebber is van de West Indische Comp.³⁰ Zijn broer, Gillis ontving bij deze verdelingen wel bezit in Amsterdam, maar niet in het landelijk gebied.

Dat gebeurde pas na het ongehuwd overlijden te Baambrugge van Jan Philippe du Quesne, die o.a. zijn eigendommen in Abcoude-Baambrugge in 1796 aan zijn broer Gillis naliet. Gillis was o.a. schepen van Amsterdam en nu ook heer van Bruchem en Cillershoek. Hij heeft zich niet lang daarna in Kleef gevestigd.

De buitenplaats **Geyn Wensch** werd in 1805 door Gillis du Quesne, toen woonachtig in Altona bij Hamburg, verkocht aan Gerrit Rinses Voormeulen, die voortlopend daarop reeds het herenhuis huurde en er was gaan wonen. Koopprijs f17.000,-.³¹ De omschrijving luidt dan nog *hofstede met desselfs heeren huysinge, stalling, Koetshuis, tuinmans- en knechtswoningen mitsgaders verdere getimmerden, benevens de annexe huismanswoning, stalling, berg en schuur en aanhorige landerijen met een houtbosch, tezamen groot circa 33 morgen.*

Gerrit Rinses Voormeulen was burgemeester van de gemeente Baambrugge. Hij heeft, in 1807, zoals bij zovele andere buitenplaatsen reeds was gebeurd, de bezitting gesplitst in een boerderij of boerenbruikwee groot ruim 29 morgen,³² koopsom f14.500,- en een herenhuis dat in 1809 verkocht werd aan Jean Jacques du Bois, koopman te Amsterdam voor f7.400.³³ De omschrijving daarvan luidt: *heerenhuizinge, tuinmans- en knechtswoningen, stallinge, koetshuis, coepel, menagerie broey- en moestuinen, bogaard, vijver, bosch, plantsoen, benevens het schuithuis met 4 morgen.* De splitsing was dus wel voordelig, zij het dat er vele andere herenhuisen in die jaren met groot verlies werden verkocht.

De naam **Geyn Wensch** bleef aan het herenhuis verbonden. De boerderij verkreeg de naam **Groot Lust**, de daartoe behorende kavels werden in 1815 gesplitst.

De buitenplaats **Landlust**, is door Jan Philippe in 1796 eveneens aan zijn broer Gillis du Quesne nagelaten. Deze is evenwel, zoals gemeld, naar Kleef verhuisd, en maakte geen gebruik van de plaats, welke door hem in 1808/'09 werd gesplitst. Bij het herenhuis bleef behoren een kampje land, grenzend aan de Molenvliet en strekkende tot aan de Wetering. Het herenhuis werd verkocht aan Pieter Nagel, gehuwd met Jacoba Kantelaar. De omschrijving luidt nu: *heerenhuizinge, tuinmanswoning, stalling, koetshuis en verdere getimmerden, bepotingen en beplantingen, mitsgaders het eerste kampje land, daaragter gelegen;* koopsom f10.500,-

Afb.10.
Kaartuitsnede
stafkaart
ca. 1890 met
'Landlust',
'Grootlust'
en 'Gein-
wensch'.

In 1829 blijkt uit het testament van Jacoba Nagel-Kantelaar dat Pieter Nagel is overleden zonder kinderen na te laten. De weduwe regelt een aantal legaten en bepaalt dat de buitenplaats gedurende 10 jaar na haar overlijden niet mag worden gesloopt. Neven en nichten worden als universele erfgenamen aangewezen.³⁴

Na het overlijden van de weduwe Nagel-Kantelaar trad Dirk de Groot, timmerman te Baambrugge, op als tussenpersoon. Hij verkocht e.e.a. voor f5.600,- aan Johan David Nicolaas van der Trappen in 1834, die toen al op **Landlust** woonde. De omschrijving luidt nu: *heerenhuizinge, tuinmanswoning, koetshuis, stalling, koepels en verdere getimmerten, slingerbosschen, boomgaarden, moes- en broeituinenm bepotingen en beplanringen, mitsgaders een kampje land, thans een menagerie en bouwgrond*. Hij verkocht dit moois onder beding van afbraak van de niet in de verkoop begrepen gebouwen, welke in de akte niet nader gedetailleerd worden. Deze afbraak zal eind 1834 geëffectueerd moeten zijn.³⁵ Zestig jaar later heeft Jan Grevenstuk, – toen wethouder van Baambrugge – nog getracht het tuinhek van **Geyn Wensch**, waarover in het rijmwerk behorend tot het boekwerk *Hollands Arcadia* van A Rademaker reeds wordt gesproken, voor de gemeente Baambrugge te behouden, doch hiervoor kreeg hij van zijn mederaadsleden onvoldoende steun. Is dit het hek dat nu bij het landgoed **Lambalgen** van de familie Patijn bij Scherpenzeel staat?

In 1837 wisselde **Landlust** voor f6.000,- opnieuw van eigenaar en werd Joan Frederik Schaade, koopman op de Haarlemmerdijk te Amsterdam de nieuwe eigenaar.³⁶ Echter een koper, die, zoals bij **Middelvaart**, nog een aantal decennia de glorie van een echte buitenplaats in stand houdt, ontbreekt hier zoals zo vaak in dit tijdsbestek. Mede doordat de bijbehorende weilanden op korte afstand van de hoofdgebouwen werden afgesneden door de spoorlijn, te zien op afbeelding 10 – vielen de eigendommen ten prooi aan splitsing en afbraak.

Het ook in eerdere jaarboekjes reeds genoemde onvolprezen, door de heer W.W. Timmer bijeengebrachte, archief, zal volgende geschiedschrijvers voldoende stof tot beschrijving kunnen bieden.

Ook heeft dit archief schrijver dezes wederom de nodige inspiratie en steun gegeven voor het voltooien van deze beschrijving, waarvoor hij de heer Timmer zeer erkentelijk is.

Ir D.L.H.Slebos

Januari 2006

Overzicht van eigenaren van Geyn Wensch

Dr Wouter I Valckenier 1635-'50	<i>Vererving</i>
Aafje Appelman, wed Wouter I Valckenier 1650-'69	<i>Vererving</i>
Mr Gillis II Valckenier 1669-'80	<i>Vererving</i>
Mr Pieter I Ranst Valckenier 1680-1704	<i>Vererving</i>
Eva Susanna Pellicorne, wed Pieter I Ranst Valckenier 1704-'27	<i>Vererving</i>
Mr Joan van der Voort, echtgenoot. van Anna Jacoba Valckenier 1727	<i>Naasting</i>
Christiaan Wenzel 1727-'37	<i>Verkoop</i>
Abraham Verhamme 1737-'73	<i>Verkoop</i>
Gillis III Valckenier 1773-'82	<i>Vererving</i>
Mr Jan Wouter Valckenier 1782	<i>Vererving</i>
Anna Maria Valckenier, weduwe Du Quesne 1782-'88	<i>Vererving</i>
Jan Philippe du Quesne 1788-1796	<i>Vererving</i>
Gillis du Quesne 1796-1805	<i>Verkoop</i>
Gerrit Rinses Voormeulen 1805-'09	<i>Verkoop</i>
Jean Jacques du Bois	<i>Afpraak</i>

Overzicht van de eigenaren van Landlust

Wouter II Valckenier 1682-1707	<i>Vererving</i>
Gillis III Valckenier 1707-'66	<i>Vererving</i>
Mr Jan Wouter en Gillis IV Valckenier ieder voor de helft 1766-'82	<i>Legaat</i>
Mr Jan Wouter Valckenier 1766-'85	<i>Vererving</i>
Jan Philippe du Quesne 1785-'96	<i>Vererving</i>
Gillis du Quesne 1796-1809	<i>Splitsing</i>
Pieter Nagel 1809-'24	<i>Vererving</i>
Jacoba Kantelaar, 1824-'34, wed. Pieter Nagel	<i>Vererving</i>
Johan David Nicolaas van der Trappen	<i>Verkoop</i>
Johan Frederik Schaade	<i>Afpraak</i>

Noten

1. HUA. Toegang nr. 702, inv. nr. 6 b.
2. HUA. Toegang nr. 15, inv. nr. 1.
3. HUA. Toegang nr. 15.
4. Elias, J.E. *De Vroedschap van Amsterdam*. Haarlem 1903-1905.
5. Ib.id.
6. *Nijftarlake, Jb 2001*, pag. 69-71.
7. Zie noot 2.
8. HUA. Dorpsger. nr 8, pag 8.
9. HUA. Dorpsger. nr 9, 08-07-1707.
10. Zie noot 4.
11. Zie noot 9.
12. GAA. R.a. nr. 1261.
13. GAA. R.a. nr. 1262.
14. Ib.id.
15. Zie noot 4.
16. GAA. N.a. nr. 9575, d.d. 26-03-1738.
17. *Nijftarlake, Jb. 1998*, pag. 62 en 70.
18. HUA. Dorpsger. nr. 8, d.d. 07-05-1705.
19. GAA. N.a. Nots. Gerrit Steeman, d.d. 21-02-1670
20. HUA. Dorpsger. nr. 8, d.d. 24-03-1703.
21. HUA. Dorpsger. nr. 10, d.d. 22-05-1727.
22. HUA. Dorpsger. nr. 20, d.d. 07-06-1737.
23. HUA. N.a. nr. 20, d.d., 09-03-1767
24. HUA. Dorpsger. nr. 12, d.d. 04-10-1773.
25. HUA. Dorpsger. nr. 12, d.d. 01-07-1767.
26. GAA. N.a. nr. 12619.
27. GAA. N.a. Nots. Abraham van Beem, d.d. 02-04-1782.
28. HUA. Dorpsger. nr 15, akte nr. 33, d.d. 23-10-1788.
29. GAA. N.a. nr. 15128.
30. HUA. Dorpsger. nr. 15, akte nr. 93, d.d. 07-12-1790.
31. HUA. Dorpsger. nr. 17, akte nr. 52, d.d. 18-05-1805.
32. HUA. Dorpsger. nr. 18, akte nr. 24, d.d. 04-08-1807.
33. HUA. Dorpsger. nr. 22, d.d. 09-01-1809.
34. HUA. N.a. nr. 77, akte nr. 68, d.d. 29-04-1829.
35. HUA. N.a. nr. 87, akte nr. 112, d.d. 30-08-1834
36. GAA. N.a. nr. 20230, akte nr. 166, d.d. 16-09-1837.

Het is niet alles goud wat er blinkt

Goudleer, de kostbare wandbekleding uit de 17de en 18de eeuw

Toen in 1775 A.D. Fougereux de Bondaroy zijn verhandeling over de kunst van verguld en verzilverd leer schreef was het gebruik van die wandbekleding al enige tijd over zijn hoogtepunt heen. Zijden bespanning en papier behangsel op jute geplakt waren toen in de mode gekomen. Daar wordt later op terug gekomen.

In de twee eeuwen daarvóór was de situatie geheel verschillend. Leerbehang behoorde in die dagen tot de kostbaarste soorten decoratie van de muren van de huizen van welgestelden. Alleen wandtapijten uit de Vlaamse en Delftse wandkledenweverijen en marmer golden als nog waardevoller. In onze streek zijn de voorbeelden van de eerste te vinden in de kastelen Gunterstein in Breukelen en Zuylen en die van marmer op kasteel Bolenstein in Maarssen. Het grote voordeel van leerbehang tegenover textiel, zoals wandtapijten, is dat het niet ontvankelijk is voor aantasting door stof, motten en vocht. Daarbij komt dat luizen en vlooiën, een plaag in die voorbije tijden, er niet op en in gedijen.

De geschiedenis van leerbehang gaat terug tot in het eerste millennium van onze jaartelling. Verhelderend, wat betreft de herkomst ervan, zijn de namen die in verschillende landen voor dit materiaal in gebruik zijn. Terwijl in Vlaanderen, Frankrijk en Duitsland de beschrijving 'Spaans leer' gangbaar is, weerspiegelt de Spaanse naam 'guadamaciales' mogelijk een oorsprong in de huidige Lybische stad Ghamades. De Moren brachten de techniek van de leerbewerking in de vroege middeleeuwen naar Spanje. In de 16de eeuw beleefde Spanje een hoogtepunt van de leerbewerking door de in het leergilde samenwerkende ambachtslieden. Het leerbehang werd in het buitenland op hoge prijs gesteld en er was dus een levendige exporthandel in.

Na 1600 keken Italië, Vlaanderen en de Noordelijke Nederlanden de kunst van het vervaardigen van goudleer van de Spanjaarden af. Uit Spanje verdreven Moorse leermeesters namen hun kennis van het ambacht mee en verspreidden die over heel Europa. Zo werd in Frankrijk, Engeland en Duitsland leerbehang gemaakt, maar nam de fabricage daarvan in Nederland een echt hoge vlucht. Het relatief grote aantal burgers dat hier in die periode tot welstand kwam met een stadshuis en een buitenplaats om mee te pronken was daar de oorzaak van.

Afb. 1. Goudleerpaneel, triomferende Hercules – met knots – rechtsonder ligt de Nemeïsche leeuw, links een centaur en de minotaur met daarboven een draak en een arend, rechtsboven een gevleugelde putto met een lauwerkrans. Uit het atelier 'De vergulde roemer' in Amsterdam ca. 1650-1675. (coll. Van Herck Antwerpen).

Het bewerken van leer tot leerbehang was een moeizaam proces. Eerst moesten de kalfshuiden, meestal uit Frankrijk geïmporteerd, worden onthaard, geloid, soepel en glad gemaakt en vervolgens op de gangbare maat van 75 x 65 cm gesneden worden. In een volgende bewerking werden de vellen beplakt met dun uitgehamerde zilverfolie door middel van een geschikte lijm. Het zilveroppervlak werd glad gepolijst en met een dun laagje eiwit afgeschermd van de lucht, anders zou het al gauw zwart worden. Er is ook geëxperimenteerd met tinfoolie dat met vernis werd bestreken maar op de langere duur beviel dat niet. Ook met koperfolie werd het niets want dat sloeg groen uit. Messing was te bros en goud veel te duur. De karakteristieke goudkleur werd bereikt door over het bewerkte materiaal een dunne laag geelbruine vernis aan te brengen. Die vernis bestond uit colophonium, hars en lijnolie met wat siccatief. Daarna volgde beschildering met verschillende kleuren verf.

Een Nederlandse vondst was de nog wat vochtige vellen tussen twee mallen in een patroon te persen en die daarin te laten drogen. Dat werd door de Amsterdammers Jacob Dircxz de Swart en zijn compagnon Hans le Maire als eerste gedaan en zij kregen er voor acht jaar een patent op. Dat stelde hen in staat de ontwikkelingskosten terug te verdienen voordat meerdere collega's die techniek ook konden toepassen. De mallen werden eerst in hout gesneden en later ook in metaal gegoten zodat zij langer meegingen. Het zo aangebrachte reliëf kon tot 3 cm hoog gemaakt worden. Elk leerpaneel werd zo precies gelijk aan het vorige, maar kon ook omgedraaid worden waarmee men spiegelbeeld-effecten bereikte. De vellen werden in de lengte en de breedte aan elkaar genaaid met eventueel smallere apart gemaakte bovenranden om precies op een wand te passen.

Lemaire heeft in Vreeland een dependance gevestigd, waarschijnlijk ten behoeve van leveringen aan de lucratieve buitenplaatsmarkt langs de Vecht. Het huis dat vanouds de 'goudleermakerij' wordt genoemd staat nog in de Klapstraat en wordt in tweeën bewoond.

Goudleer werd niet alleen als wandafwerking gebruikt, maar ook voor kamerschermen, vaandels, liturgische gewaden, altaarbekleding en bekleding van stoelen en fauteuils. Export naar Japan nam een zekere vlucht waar het goudleer ook voor kleiner werk zoals tassen en boekbanden aangewend werd.

Voor de dessins werd in den beginne vooral in Italië en Frankrijk gebruik gemaakt van textielontwerpen. In Nederland kregen de panelen eigen, vrijere decors. Mythologische figuren (Afb.1), dieren, vogels, putti en fabelwezens (Afb.2) tuimelen rond temidden van fantasierijke planten- en bloemenslingers en losse bloemen en vruchten (Afb.3). Door het telkens anders beschilderen van een zelfde patroon kon een grote variatie in effecten bereikt worden. De Nederlandse goudleermakers bestelden bij zilversmeden en schilders/etsers

Afb. 2. Goudleerpaneel, kraanvogels en griffioenen met middenonder een faunskop, tweede kwart 17de eeuw, Vlaams (coll. Glass Duesseldorf).

Afb. 3 (blz. 77). Goudleerpaneel, Amor met pijl en boog rechtsonder temidden van bloemen en vruchten, Noord Nederlands, ca. 1650 (coll Glass).

vaak nieuwe ontwerpen. De kwabstijl, die in het midden van de 17de eeuw opgang maakte, leende zich bijzonder voor gebruik van de soms bizarre vormen voor goudleer patronen.

Vanaf 1690 komen de goudleermotieven sterk onder invloed van Daniel Marot (1663-1752), de uit de hofkringen rond Lodewijk XIV afkomstige ontwerper – vormgever, die als hugenoot naar Nederland vluchtte. Hij kwam te werken voor de stadhouder-koning Willem III en zijn vrouw Mary in Den Haag en op Het Loo. Zijn boeken met geëtste voorbeelden van kamerdecors, tuinontwerpen,

schoorsteenmantels, beelden, fonteynen en meubels vonden gretig aftrek en werden alom nagevolgd. De decoraties waren symmetrisch van compositie met traliewerk, palmetten, fors krullende acanthus bladmotieven, baldakijnen, guirlandes en bandwerk, dat mede stoelt op textielontwerpen van Jean Berain (Afb.4). Door de achtergrond wit of lichtblauw te schilderen en de bloemen, vruchten en vogels in sprekende kleuren rood en groen wordt het contrast versterkt en de voorstelling duidelijker.

Afb. 4. Goudleerpaneel, Marotmotieven, Noordnederlands 1690-1730 (coll. Glass).

Tegen het midden van de 18de eeuw verandert de strenge symmetrie van de Lodewijk XIV stijl vrij plotseling in het asymmetrische Lodewijk XV of rococo. Tegelijkertijd betekent dat het begin van de neergang van deze vorm van wandafwerking. Het goudleer was zo duurzaam dat het niet mee kon gaan met de snelle veranderingen in de mode. Het was te kostbaar om telkens vervangen te worden, iets wat wel met het veel goedkopere papierbehang kon en ook met textiel, vooral met katoen – denk aan *toile de Jouy* – dat toen opkwam. Foucheroux de Bondaroy schrijft in 1775: “De mensen zijn zo zeer tot verandering en afwisseling geneigd, dat zij snel verveeld raken steeds hetzelfde te zien

Afb. 5. Goudleerpaneel, twee aaneengelijmde vellen, Lodewijk XV-stijl, 1750-'60 Mechelen (coll. Glass).

dat zij zo een hardnekkige zaak die steeds mooi en goed blijft liever helemaal niet hebben.” Die opstelling geldt natuurlijk alleen voor verwende westerlingen, want in andere culturen is die veranderingsbelustheid lang niet in dezelfde mate aanwezig. En ook niet in minder welvarende kringen kan men daaraan toevoegen.

Afbeelding 5 toont het einde van de ontwikkeling met een in rococostijl gedecoreerd paneel waarbij de vellen verticaal vaak tot lange banen aan elkaar gelijmd zijn. Die werden overigens wel in de breedte aaneengenaaid.

Met de jaren, veel jaren, enkele eeuwen eigenlijk, wordt het goudleer bros en

verdonkert het vernis. Om het dan te behouden wordt het per paneel op dun leer geplakt, te vergelijken met het bedoecken van oude schilderijen, en wordt het oude vernis verwijderd en een nieuw laagje vernis aangebracht. Dat is ook te vergelijken met wat er met een oud schilderij gebeurt. Het resultaat is een verrassend fris ogende decoratie, die weer jaren mee kan. De enkele vertrekken die nog met goudleer zijn bespannen vindt men in regentenkamers van oude hofjes, enkele kastelen, oude raadszalen en hier en daar hergebruikt. In de archieven vindt men in inboedelbeschrijvingen, ook van die in de Vechtstreek, meldingen van de aanwezigheid van kamers die met goudleerbehang bespannen waren. Een enkele maal vindt men achter een deel van de betimmering nog een stukje goudleer dat bij het wegsnijden van de bespanning is achtergebleven. In het huis Herengracht 284 te Amsterdam was dat het geval. Hetzelfde gebeurt ook wel met oud papierbehang, dat bedrukt of beschilderd is. Dat laatste, beschilderd behang, wordt ook wel teruggevonden overplakt met papierbehang. Dat is o.a. het geval in twee kamers op Nieuwerhoek te Loenen. Bij een daarvan is het papier eraf geweekt en is de vervaagde voorstelling, vrij naar Poussin, door een schilder bijgewerkt. Ook komt het voor dat het op linnen geschilderde behang is losgenomen en omgedraaid om als ondergrond – betengeling – te dienen voor papierbehang. Dat werd op Herteveld in Maarssen aangetroffen waar twee 18de eeuwse panelen gered konden worden, die na bijgewerkt te zijn de zaal, links bij het binnenkomen, weer sieren. Ook in Dordrecht bij het huis De Onbeschaamde werden stukken beschilderd behang gevonden, haast identiek met die in Maarssen, die ook daar als schilderijen zijn opgehangen. In dat huis werden overigens ook stukken van het 17de eeuwse beschilderde eikenhouten plafond van de zaal gevonden, die als plinten waren hergebruikt. Doordat de voorstelling symmetrisch was kon het motief van het hele plafond gereconstrueerd worden. Het loont derhalve de moeite bij het restaureren van oude huizen een oog open te houden voor resten van vroegere decoraties en behangsels.

E. Munnig Schmidt

Loenen februari 2006

Noten

1. Koldewey, E. 1989, *Goudleer Kinkarakawa. De geschiedenis van het Nederlandse goudleer en zijn invloed in Japan*. Zwolle.
2. Fougeroux de Bondaroy, Auguste Denis, 1763, *Die Kunst das vergoldete und versilberte Leder zu verfertigen*, Leipzig.
3. Galerie Glass, 1991, catalogus, *Ledertapeten*, Essen.

Hinderdam

Fort Hinderdam, ook wel Overmeerse Schans genoemd, gelegen op een 'schelpenbank' op Boudens Nesse in een bocht in de rivier De Vecht op de grens van Holland en Sticht met als oorspronkelijk doel afsluiting en verdediging van de K.J. Toonekade in de Ankeveense plassen (nu Dammerkade) en de beide Vecht-oevers. Hoe kwam dat daar?

Een oude oorkonde uit het jaar 1326 of 1327¹ behelst een overeenkomst van de Graaf van Holland met Zweder van Abcoude, Hendrik van Loendersloot, Splinter van Nyenrode en Arnst van der Horst betreffende het leggen van een dam met sluis *mid over die Vecht*. Een plaats wordt niet genoemd en een gissing is gemakkelijk een vergissing. Evenmin is duidelijk wat er van het plan terecht is gekomen en wanneer dat werk werd uitgevoerd, Fockema Andreae² suggereert Vreeland, Calkoen³ noemt Hinderdam; men heeft zelfs deze voorgenomen dam als plan voor Muiden beschouwd. Een nieuw gegeven stamt uit het jaar 1437, dus 110 jaar later! Een *Brief van de Ecclesien, Ridderschap, en Stad van Utrecht, op het maken en leggen van een Sluysse in de Vecht aan de Hinderdam; mitsgaders op het onderhouden en schouwen van de Vecht en Rhyn, den 22 augustus 1437*. Een aantal auteurs heeft gemeend uit de naam 'Hinderdam' te moeten afleiden dat er eerst een dam is geweest zonder sluizen, die de scheepvaart zodanig hinderde, dat daaruit de naam van de dam is voortgekomen. Dat zijn met name de auteurs⁴ die de aanleg van de dam vóór 1437 veronderstellen. Vermoedelijk zijn deze auteurs in successie op het verkeerde been gezet door J. van der Water⁵ die in zijn weergave van de Brief van de Ecclesien ... (1437) in zijn Groot Placaatboek opmerkt: *Volgens zekere aantekening soude den Hinderdam, by speciale Privilege van den Gravure van Holland, in den jaare 1326 gelegd zijn, soo als die te voren had gelegen te Otterspoor, tusschen Maarssen en Breuckelen*. Impliciet wordt hier dus verondersteld: 1326 dam, 1437 sluizen daarin. En zo wordt het nog vaak verteld. Afgezien van veel andere redenen, zijn er ook in de Brief van de Ecclesien ... zelf argumenten te vinden waarom het zeer onwaarschijnlijk is, dat Hinderdam er vóór 1437 al zonder sluizen geweest zou zijn:

1. Het had dan voor de hand gelegen, dat men in de Brief als plaatsaanduiding

voor de te leggen sluizen de Hinderdam had genoemd, en niet, zoals in werkelijkheid, volstaan had met de vermelding *dat men die sluysen leggen zal in der Vecht, beneden der Kerke tot Nichtevecht, op Boudens Nesse, alsoe dyep, hoech, en wyt, als die meystere, die werclude, en wyse, die hem des beste verstaan, raden ende zeggen zellen ...* Boudens Nesse, toen nog geen eilandje in de Vecht als wel ten onrechte wordt gezegd, maar een ‘nes’.

2. Men had niet in dezelfde Brief de clause opgenomen dat de sluizen (inclusief dam) ontmanteld en dichterbij Utrecht (bijvoorbeeld Vreeland) gelegd zouden worden, indien de Vechtafsluiting inderdaad tot overlast en gevaar voor Kortenhoef en andere gerechten aan de oostzijde van de Vecht zou leiden. Een dam op deze plaats in de Vecht vóór 1437 zou dit gevaar al veel eerder hebben opgeleverd. Men mag er dus van uitgaan, dat er in 1437 op deze plaats nog geen dam in de Vecht lag waarin sluizen werden aangebracht, maar dat aanleg van een dam uit het besluit tot het leggen van de sluizen voortvloeide. Blijft de vraag waarom de dam met sluizen tot de naam Hinder(lijke) dan kreeg. Het meest voor de hand ligt het antwoord dat de scheepvaart alhier vrije doorvaart gewoon was en er bovendien niet te allen tijde geschut werd. Was men vrije doorvaart op de Vecht gewoon?

Calkoen veronderstelt dat de Vecht van Utrecht tot Muiden geheel vrij van hindernissen voor de scheepvaart was tot in en zelfs na 1326. De oudere Otterspoordam tussen Maarssen en Breukelen – in 1323 wordt voor het eerst van een Otterspoorsluis gesproken – ziet Calkoen niet in de Vecht gelegen, maar in de westelijke Vechtdijk, als afsluiting van de ‘Haarrijn’, tegenover Oudaen. Terzijde zij nog opgemerkt dat Calkoen pas in 1244 een eerste vermelding van de Vecht als hoofdstroom tussen Utrecht en (het) Almere vindt. Daarvoor veronderstelt hij de mogelijkheid van een hoofdstroom gevormd door de Aa, Angstel, en Gein, via Weesp voerende naar Amuda, alwaar de Aa (het) Almere bereikt, *denkelijk niet verre van tegenwoordige Vechtmonding te Muiden*. Een blik op oude kaarten doet denken aan een mogelijke verwijzing naar de Angstelboezem, voerende via het Gein, Weesp, Bijlmermeer, naar Almere, waar reeds vóór 1300 deze boezem zijn afdamming met sluizen in de Diemerdam vond (Fockema Andreae). Maar Calkoen wijst ook op de mogelijkheid dat de huidige Vechtstroom tussen Weesp en Muiden als Aastroom en niet als Vecht werd aangeduid, welke laatste naam gereserveerd werd voor *een zijstroompje tot bij Loenen, vormende poelen. plassen, etc. Maar in 1244 komt de Vecht dus uitdrukkelijk als hoofdstroom voor; de uitlozing van de Aa door Weesp is dan al lang afgedamd*. En deze Vecht, daar ging het ons om, kent een onbelemmerde doorvaart van Muiden tot Utrecht (of in ieder geval tot aan de Otterspoordam, indien men die in deze

tijd in de Vecht mogelijk acht). De gehele Vecht, tot en met Muiden, is dan ook nog Stichtse gebied, en de vrije vaart langs de Vecht *intus Muiden, secus Vecht* is in 1244 geregeld. In dit verband wijst Calkoen ook nog op de Stichtse bisschop Guy van Avesnes, die in het begin van de 14de eeuw Hanze-kooplieden vrijgeleide verzekert van Muiden tot Utrecht (en ook vrijwaring van tol te Vreeland); de eind 13de eeuw toegenomen Hollandse invloed wordt (tijdelijk) ingedamd en de vrije doorvaart over de Vecht doet Utrecht tot hernieuwde bloei komen. In het begin van dit artikel werd reeds de oorkonde van 1326/'27 genoemd, waarin sprake is van het leggen van een dam met sluis *mid over die Vecht*. Fockema Andreae veronderstelt dat de Hollandse graaf Willem de Goede (III), samen met de potentaten uit de streek tussen Otterspoor en Vreeland, deze dam te Vreeland liet leggen. De vloed van 1322 noopte de Hollandse graaf het verzwakte Utrecht voor te laten gaan in deze waterschapsorganisatie. In die tijd was Vreeland de hoofdplaats van de bestuurseenheid Amstelland-Weesp-Gooiland, waarvan Willem de Goede het bestuur weer aan zich had getrokken. Maar een dertig jaar later kwam Vreeland weer aan het Sticht en Fockema Andreae houdt het voor mogelijk dat daarna de door hem in Vreeland gedachte dam in de Vecht weer is verdwenen. In de volgende eeuw, na de St.-Elisabethsvloed van november 1421 en de daarop volgende hoge vloed, kwam het in 1437 tot een reglementering door de Hollandse landsheer Filips de Goede van het heemraadschap Diemerdijk, waarin Hollandse en Stichtse steden en gerechten samengaan, onder andere Muiden, Weesp, Weesperkarspel, Loosdrecht, Loenen Kronenburgs gerecht, Breukelen Nyenrode, Abcoude- Baambrugge en Nigtevecht. Gelijktijdig met deze Hollandse herordering van het dijkbestuur, besluit het Sticht (zonder overleg) tot het leggen van een nieuwe dam in de Vecht: de Hinderdam, nu op de grens met Holland. De Hollanders, bij monde van Filips van Bourgondië, protesteren krachtig tegen deze 'overdamming' van de Vecht. Filips meent rechten boven de dam (richting Utrecht) te bezitten en zich in zijn rechten beneden de dam 'beschadigt' te weten, maar meer concrete 'hinder' van deze dam wordt niet genoemd. Dat brengt ons terug naar de vraag, waaraan de dam hier op de grens van Holland en Utrecht zijn naam Hinderdam ontleende. Over de vrije doorvaart over de Vecht hebben wij het hierboven gehad. Nu dan het mogelijk hinderlijke effect van de sluisen in de dam. Zo'n effect was er, zij het ook met een positief te waarden gevolg: de verbeterde beheersing van het waterpeil in de Vecht. Want niet alleen beschermde de dam met sluisen het achterliggende land en water tegen teveel water bij hoge vloed, ook verminderde de dam het gevaar van te weinig water in de Vecht in droge zomers. In zulke perioden werd er vaak geklaagd over *cleyn water* op de Vecht, hetgeen de scheepvaart belemmerde en overlading noodzakelijk kon maken. Dit laatste hing ook samen met het onvoldoende uitdiepen en 'mod-

deren' van de Vecht. Het bovenstaande betekent niet dat de dam en sluizen niet ook hinderen. Weliswaar bestond het sluizencomplex uit drie kokers voor de uitwatering 'en scheepvaart', maar voor de scheepvaart was waarschijnlijk maar één koker als schutsluis ingericht. En met die sluis lijkt regelmatig een hoop mis te zijn gegaan. Utrechtse raadsbesluiten van 1448, 1449 en 1450 vermelden wel het toezicht over de sluizen door de Utrechtse burger Claes Corskijnszoen, maar ook (moedwillige?) beschadigingen aan de sluis, door 'visverkopers' of andere doorvarende schippers of vissers. Regelmatig, onder andere in 1465, 1494 en vooral in 1522, vindt herstel plaats (alhoewel ook opheffing wordt overwogen, bijvoorbeeld in 1472). In het begin van de 16^e eeuw geeft de kameraar van de Hinderdam, de Utrechtse ambtelijke beheerder, een aantal malen opdracht tot herstelwerkzaamheden aan de sluizen, welke niet altijd worden uitgevoerd; in 1516 worden die zelfs door keizerlijke inmenging (Karel V) gedwarsboomd. In 1522 blijkt de Hinderdam dan ook *geheel ruineus ende verganckelicken* en moet *van nyes* worden hersteld. Het bestek daarvan is bekend. Het betreft *Groot verlaat (wijd circa 5,90 meter, lang circa 16,90 meter en hoog buten balcken 6,16 meter)* en een *Klein verlaat*, waarvan alleen de lengte wordt vermeld (7,50 meter). Het is echter onduidelijk of dit voorgenomen herstel ook inderdaad werd uitgevoerd. Waarschijnlijk niet, daar in 1531, 1532 nieuwe besluiten tot ingrijpend herstel worden genomen in de Utrechtse raad. De keizer, die nu ook in het Sticht de wereldlijke macht bezit, verleent in 1533 octrooi aan een werkelijk grondige herstelling der sluiswerken. Dat was nodig, want bij de hoge vloed van 1532 waren *veel hout, balken, planken, enz.* weggedreven, waarschijnlijk doordat de restaurerende aannemer in dat jaar, Claes Ysbrantsz., poorter van Amsterdam, het werk in de steek liet. Eind 1533 kunnen de timmerlieden van de nieuwe aannemer, Cornelis de Haen, niet verder met hun werk en wordt de oude aannemer Ysbrantsz. gedwongen om zijn werk, met name dat aan de werkdammen: binnen- en buitendam, die te ver waren afgegraven, behoorlijk af te maken. Dat is nodig ook, want vloed en noordwestenwind doen krachtige aanvallen op de Hinderdam. In 1534 vaardigt keizer Karel dan ook een belangrijke *ordonnantie uit dienende tot conservatie van de sluysen aan den Hinderdam*. Hij constateert dat de Utrechtse landen in gevaar zijn (geweest) door het gebrek aan toezicht op de verlaten en sluizen in de Hinderdam. Schippers die met schepen en schuiten de dam passeren, gaan zo onzorgvuldig met de sluizen om, dat de deuren van de verlaten *breken ende ruineus* worden. De sluisdeuren worden te snel of ongelijk geopend en niet goed gesloten. Ook op riskante momenten, bij zeer harde wind of hoog water, wordt geschut. De schippers blijken haast te hebben. In een stuk van het einde van de eeuw beroepen kooplieden en schippers zich op het vervoer van *verderfelijke waren* om toch maar snel te kunnen schutten, ongeacht het hoge water. Maar in 1534 doen behalve de

schippers ook de vissers al veel kwaad: zij steken zelfs *grootte sperren en palen tuschen die deuren van die sluysen en gebinden, om alsoo den aal bet te vangen ....* Terecht is dan ook het eerste artikel van de ordonnantie gewijd aan de aanstelling van *eenen goeden bequamen man, omtrent den Hinderdam geseten en woonachtig ... die goede toesicht by nachte hebben en dragen sal, tot den voorschreve sluysen en verlaten ....* Volgens Calkoen blijkt een zekere Adam Tymensz., wonende aan de Hinderdam, genegen deze taak op zich te nemen tegen een jaarlijkse premie van 6 Carolus guldens. In bovenstaande ordonnantie wordt overigens ook gesproken van een 'ouden en nieuwen Dam' en de dijken daartussen. De toezienner moet zorgen dat daar geen paarden of andere beesten op lopen of geweid worden; ze verkeren in slechte staat. Vermoedelijk betreft dit twee dammen, die beide met de sluizen in de 'oude Vecht' verbonden zijn (hierover later meer). Naast de aanstelling van een 'bequamen' opzichter bij de sluis wordt in het jaar daarna, 1535, een 15-jaren-contract tot reparatie en onderhoud van de sluiswerken aangegaan met de al eerder genoemde Cornelis de Haen (voor 675 guldens per jaar!). Dat blijkt ook wel nodig, want de 'vernieuwde' sluis geraakt regelmatig in het ongereede. In 1546 en 1547 wordt daar melding van gemaakt en in 1548 blijkt de sluis 'verzonken' en zal men zich beraden hoe deze *te vermaken, danwel te verleggen* is. Op 9 januari 1535 wordt besloten dat Cornelis de Haen zal repareren de *gesloeten sluyse; daarvoor zullen de nu gelegde dammen worden uitgenomen (?)*; *een nieuwe sluis zal worden gelegd, waar dat geschikt zal blijken; aan de oude sluis zullen nieuwe deuren worden gemaakt; de plantingen moeten weder worden gemaakt op de 'ouden' dam. Item die plantinge opten 'nyenwen dam' omtrent die 'hoiche sluis'*. Na voltooiing van het werk zal men de dammen opruimen, mits het 'open en leech water' zij. Gaat het hier dus niet alleen bij 'binnen- en buitendammen', maar ook bij 'oude en nieuwe dammen' om werkdammen met een tijdelijk karakter? Stukken van 9 april 1548 werpen enig licht op deze vraag. De gezonken sluis blijkt dan geheel toegedamd en men heeft voor de nieuw aan te leggen sluis een stuk land gekocht, genaamd de 'lage weide'. Men zal nagaan hoe diep deze sluis moet komen te liggen. Het is zeer waarschijnlijk het moment, waarop 'het eiland' bij de Hinderdam gecreëerd wordt, niet te verwarren met het 'eiland' van de buurtschap Hinderdam, aan de noordzijde door de Vecht omsloten, aan de zuidzijde door de Spiegelplas.

Vermoedelijk hadden dijkdoorbraken ter plaatse al voor zodanige wielen of walen gezorgd, dat een afsnijding van de bocht, waarin de oude (en eigenlijke) Hinderdam lag, voor de hand kwam te liggen, zeker wanneer men op dit half-buitendijkse land van de Lage Weide in alle rust aan een verbeterde sluis kon werken. Volgens Calkoen is die nieuwe sluis er in 1549 en wordt deze sluis de 'Jan Busensluis' genoemd. De aannemer, Cornelis de Haen, blijkt nu op zijn

beurt het werk niet naar tevredenheid gedaan te hebben en op 27 juli 1551 maken Gedeputeerde Staten in overleg met de timmerman Gerrit Huygen een nieuw bestek voor de nieuwe sluis. Dit zeer uitvoerige bestek van 1551 bevindt zich als ontwerp in het Rijksarchief te Utrecht (Kapittel St. Pieter, nr. 1243). Het bevat ook nog als zeer belangrijke clausule het weer doen 'ruimen' van de gelegde dammen, zodra de nieuwe sluis gereed zal zijn. De aanbesteding had plaats op 16 september 1551 en werd gegund aan Laurens Wouters, burger van Vianen, voor 750 guldens. In hoeverre de werken ook echt en geheel in korte tijd werden uitgevoerd is ook nu weer niet duidelijk. Want al in 1553 en 1554 wordt er over gebreken gesproken en in dat laatste jaar zelfs over de vraag of men het grote en kleine verlaat aan de Hinderdam zal vernieuwen in steen, dan wel in hout. 8 Juli 1555 besluit men tot vernieuwing in hout, *mits ter wijde binnen de stijlen van 't deurgebindt drijvens water minstens 22 voeten (circa 5,90 meter)*. En dat is een andere maat dan in het bestek van 1551 werd genoemd. In augustus 1555 neigen Stad en Staten van Utrecht ertoe het bestaande Hinderdam verlaat voorlopig nog te handhaven en te repareren en dus voorlopig af te zien van volledige uitvoering van de geplande nieuwbouw. In de tientallen jaren daarna vinden we voortdurend meldingen van grote schade aan dam en sluisen, bezoeken van onderzoekscommissies en reparaties. In 1579 komt er weer zo'n commissie van de Utrechtse Staten bij de dam kijken, maar ditmaal doen zij ook nog iets: zij gaan ook naar Muiden om aldaar te bezien of er op deze plaats een geschikte afdammingmogelijkheid is. De Hollandse Staten hadden op dat onderzoek andermaal aangedrongen en bleven drang tot het verleggen van de Hinderdam uitoefenen. Ook uit deze ontwikkelingen blijkt dat de verhouding tussen Utrecht en Holland, mede onder invloed van de onafhankelijkheidsoorlog tegen Spanje, veranderd is: er wordt tenminste gedacht aan de mogelijkheid van een 'gemeenschappelijke' waterkering; 1579 is tenslotte ook het jaar van de Unie van Utrecht. Maar Utrecht zelf weet toch nog een hoop bezwaren naar voren te brengen: bijvoorbeeld het verlies van rechten op de sluisen, extra kosten, gevaar van verzanding en 'cleyen water' op de Vecht. In de volgende jaren wordt door Holland regelmatig beroep gedaan op Utrecht om mee te werken aan een verlegging van de Hinderdam naar Muiden. In 1615 en 1616 wordt daar sterk aan gedacht, mede in verband met de slechte staat van de Hinderdamse sluisen, maar toch besluit Utrecht weer tot vernieuwing van de bestaande sluisen. In 1618 blijkt zelfs een vrij groot werk aan de sluisen gedaan te zijn: in 1616 waren de sluisen al vernieuwd en 'verwijd', in 1618 wordt 'mede ter versterking van de sluis' een 'valbrug' ter wijde van 24 voeten (naar Utrechtse maat circa 6,43 meter) gepland. Deze brug, die volgens Calkoen ook defensiebelangen gediend zal hebben, geeft aan dat de sluis na 1618 een breedte van ruim 6 meter gehad kan hebben, een breedte die toen ook bij an-

dere sluisen voorkwam. Hij merkt overigens op dat de meeste bruggen over de Vecht in die tijd korter waren: circa 5.60 meter. Vanaf 1618 herhaalt zich de geschiedenis van de Hollandse aandrang tot verplaatsing van de dam naar Muiden, alhoewel nu ook een tegenstem van Weesp gehoord wordt, maar Utrecht blijft 'bang' voor de Hollandse plannen. Regelmatig doen in Utrecht geruchten de ronde dat men in Muiden al aan het peilen is om een goede plaats uit te zoeken en in de Hollandse Staten komt het onderwerp steeds weer aan de orde. Intussen merkt men in de jaren (na 1618) weinig van Utrechtse verbeteringen aan de sluisen; misschien dat men zelf niet meer gelooft de Hollandse voornemens te kunnen dwarsbomen. Wel worden nog nieuwe instructies aan de sluiswachter gegeven door de Utrechtse Staten, waaronder de vaststelling van schutgelden: *2 stuivers voor beytelaken, sammereusen, barchemeyers, cromstevens, maasschepen en boeyers – 1 stuyver en 8 penningen voor carveelen, boeyers (nogmaals), vriesche potten ende ponten, waterschepen – 8 penningen voor visch-, knol- of moeschuytjens, schouwen en diergelyke – 8 penningen voor alle roeyeschuytjens, ofteroeypraampjens (exemt de buuren aan den Hinderdam) – en tenslotte 1 stuyver voor een vlot hout, van ieder balk lengte.* De opbrengsten van de sluis zullen zeker niet hebben opgewogen tegen de kosten van het onderhoud. Wellicht is dat dan ook de reden dat in het kritieke jaar 1672, wanneer de Fransen hier binnenvallen, de Hinderdamsluis *zonder schotdeuren om water op te kunnen houden blijkt te zijn.* Volgens Calkoen dammen de Hollanders dan onmiddellijk de Vecht te Muiden af en dwingen daarmee het Vechtwater zijn loop te nemen door Weesp, dit in het belang van de inundatiën. De Staten van Utrecht besluiten nog wel tot het maken van *bekwame schotdeuren, in den Hinderdam te hangen om het water te kunnen inlaten en ophouden* maar op 13 april 1673 wordt al door Holland 'octrooy' verleend tot het verleggen van den Hinderdamsluis naar Muiden, die dan ook in 1674 wordt aangetroffen. Terzijde: uit de kosten van de (ver-)plaatsing van de sluis naar Muiden kan men mede afleiden waarom men zo lang gearzeld heeft. De kosten bedroegen het voor die tijd formidabele bedrag van 231.251 guldens, twee stuivers en twaalf penningen. Het is zover: de Hinderdamsluis is verplaatst naar Muiden. En ook al sputtert het Sticht nog wat tegen, in 1674 wordt het, na de aftocht der Fransen, pas weer in de Unie opgenomen, nadat het zich heeft onderworpen aan het traktaat, waarin niet alleen bedongen werd dat de Muidersluis zou blijven liggen waar die nu lag, maar ook dat de Hinderdam gesloopt zou worden en nooit op die oude plaats, of op enige andere plaats opnieuw gelegd zou worden. Bovendien zou Holland ook nog het recht van militaire inundatie over Utrechts territorium hebben. 1672-1674: het einde van de Hinderdam, die er sinds 1437-1438 lag, het einde van de brugverbinding over de Vecht die hier vanaf 1618 was (hierna zal tot in onze eeuw een ver

Afb. 1. Dit kaartje hebben Marijke Donkersloot-de Vrij en de schrijver in 1987 gemaakt om enig inzicht te krijgen in de ingewikkelde 'vereilanding' van de Hinderdamse omgeving. Het is gebaseerd op een fragment van een kaart uit 1621, dus aan de vooravond van de eerste waterlinies. De A-stroom linksom is de oude Vecht-loop, de B-stroom is de 'nieuwe' gegraven en huidige Vecht-loop. Bij A vinden we de eerste sluizen uit 1437 (later de 'Cornelis de Haensluis' genoemd) en bij B de sluizen van na ca 1550 (de 'Jan Busen-sluis' genoemd).

Afb. 2. Fort Hinderdam in 1675 (Koper-gravure uit Lambert van den Bosch *'Toneel des oorlogs'* Amsterdam).

Afb. 3. Plan van 't Fort Hinderdam in 1698 (ARA coll. Hingman (supp) inv. nr. 6521698).

worden onderhouden). Maar toch ook het begin van iets: in 1673 wordt fort Hinderdam op last van Willem III definitief bevestigd. Uit een hier volgende aantal kaartjes wordt de ontwikkeling van het fort gevisualiseerd.

Een zelfgemaakt kaartje (afb.1) laat de ligging op de grens van Holland en Sticht duidelijk zien. Het toont de situatie in 1621 zoals die van ca 1550 tot 1672 bestond. In 1629 werd serieus begonnen met de realisatie van de Oude Hollandse waterlinie.

Het kaartje laat goed zien waarom de Utrechtse kanunniken dit gebied uitkozen om in 1437 de hinderdam met sluisen aan te leggen (A) om de Stichtse landen te beschermen tegen het (Hollandse) water van de Zuiderzee: het was het meest noordelijke Stichtse gebied. Wanneer in 1509 een 'blokhuis' op het schiereiland bij de Hinderdam wordt vermeld, dan is de bochtafsnijding (B) nog niet gerealiseerd en staat dit blokhuis dus nog op een 'schier'-eiland. Wanneer midden 16e eeuw de bochtafsnijding (en sluis-verplaatsing van A naar B) een feit wordt, dan komt het blokhuis nog strategischer te liggen. Het voorstel van Prins Maurits voor de aanleg van een rudimentaire schans op deze plaats in 1589 ligt dan ook zeer voor de hand. Andere Oranjes en Nassaus zetten het verbeteringswerk in de volgende eeuw voort: Frederik Hendrik in 1629, Johan Maurits in 1672 en stadhouder Willem III in 1673.

Afb. 4. 1726: Plaan van de schans den Hinderdam met zijn twee gedemolieerde ravelijnen, J.P. Prevoost (Donkersloot-de Vrij *De Vechstreek*, Weesp 1985).

Vermoedelijk in het jaar 1673 werd het fort ‘ontkoppeld’ van het door de bochtafsnijding midden 16de eeuw ontstane eiland en ontstond er een tweede eiland, dat van het fort (nog afgezien van de twee kleinere ‘eilanden’ die vrijwel zeker tegelijkertijd werden aangelegd als ‘lunetten’ behorende bij het fort).

De eerste afbeelding van het fort die wij kennen is er een uit 1675 (afb.2). Het laat een vermoedelijk zeer geromantiseerde versie zien van wat er was (of wat er zou kunnen zijn). Interessant is wel dat er ter hoogte van de verbinding van het (nu afgescheiden) fort met het resterende eiland nog steeds sporen te vinden zijn van zo’n verbinding (een ondiepe richel).

De overige afbeeldingen verhalen van verdere ontwikkelingen, tot aan onze tijd toe. Wellicht verdient afbeelding 5 speciale aandacht: het prachtige uit-

Afb. 5. 1773: Fort Hinderdam & omgeving met buitenplaats Hinderrust op een eiland (Vesting-plan H-757, ARA).

zichtspunt tegenover de hofstede Overdam, met zicht op het fort. Wat zou het aardig zijn om dit uitzichtspunt aan het einde van het eeuwenoude Aetsveldse weggetje in ere te herstellen. Een haalbare uitdaging in het kader van alle grootse projecten van de Nieuwe Hollandse Waterlinie en de Stelling van Amsterdam. Het mooiste van het fort Hinderdam is zijn unieke landschappelijke ligging op dit kruispunt in de Vecht. Dat wisten ze al in 1791, en men zou het zich weer bewust kunnen zijn. Ieder fort van de Stelling van Amsterdam en de Nieuwe Hollandse Waterlinie heeft zijn eigen bijzonderheden en charmes en gelukkig lijken ze niet allemaal op elkaar. De schoonheid van Hinderdam is haar ongenaakbaarheid, haar ligging omringd door beschermend water die nieuwsgierigen op gepaste afstand houdt. Je mag er naar kijken, niet aankomen: de verbeelding is hier nog aan de macht.

Houden zo!

F. Cladder

2006 Nederhorst den Berg

Jaartallen & feiten (met dank aan o.a. wijlen de heer Anne Visser)

1437: Hinderdam met sluis aangelegd (later de Cornelis de Haen-sluis genoemd, naar de reparateur in het midden 16e eeuw) gebouwd / grote kolk ca 5.90 breedte (meeste bruggen in die tijd ca 5.60 breedte)

1509: bouw van een 'blokhuis' door Floris van Egmond op schiereiland bij de Hinderdam

Afb. 7. 1924: luchtfoto Jaap van der Zee, Hinderdam met bomvrij wachthuis en remise/kruitmagazijn (Archief Menno van Coehoorn).

1780: overeenkomst over brug gesloten

1780-1819 (of 1782-1818): brug over de Vecht bij de Hinderdam?

1787: Pruisische aanval op en bezetting van de Hinderdamse schans (ltm. Borkowski & majoor Zursun & Von Pfa)

1794: Engelse troepen bezetten fort Hinderdam

1813: kozakken op fort Hinderdam

1815: begin met de aanleg van de Nieuwe Hollandsche Waterlinie (NHW) waarvan ook de Hinderdam deel gaat uitmaken. De linie is pas rond 1885 als voltooid te beschouwen.

1830: octrooi-aanvraag van J. Warin voor een 'schipbrug' bij de Hinderdam

1844: vestingwerk van 'eerste of tweede klas' bij Koninklijk Besluit – in 1854 bevestiging als 'eerste klas' (zie www.stelling-amsterdam.nl)

1848: bouw vierkant, verdedigbaar wachthuis op fort Hinderdam, met in de borstweringmuur 2 schietsleuven voor geschut (ARA, situatieplans van vestingen H 135, plans van gebouwen H 107). Bemanning: ca 50 man

1874 Stelling van Amsterdam wordt aangelegd

1880: aanpassing van het wachthuis op fort Hinderdam, bouw van remise met kruitmagazijn en een projectienvulplaats, wijziging van de omwalling (ARA, plans van vestingen H 762).

1913: Fort Hinderdam wordt toegevoegd aan de Stelling van Amsterdam

1922: Fort Hinderdam wordt toegevoegd aan de Vesting Holland Oost-front (v/h NHW). De naam NHW is echter blijven voortleven tot 1940, de formele einddatum van de NHW.

1934: bouw dubbele & zware mitrailleurkazemat van gewapend beton op fort Hinderdam

1939: bouw twee schuilplaatsen (Prov.Planologische Dienst NH, studiebericht 17)

Afb. 8. 1990: Fort Hinderdam (foto Paul Paris voor Noord-Hollands Landschap).

1951: Fort Hinderdam wordt per KB 'gedegradeerd' tot vestingwerk 'van geen klasse'

1954: fort Hinderdam wordt als vestingwerk opgeheven en als natuurgebied aan het NH-landschap in beheer gegeven

1992: Fort Hinderdam wordt aangekocht door NatuurMonumenten. Beheerder NM – Jan Buitendijk & Ron van Overeem. Monumentenstatus: Rijksmonument. Fort Kijkuit – Kleizuwe 17 – 3633 AE Vreeland / tel:0294-231144 / r.vanovereem@natuurmonumenten.nl

Noten

1. Van Mieris, *Groot charterboek der graaven van Holland, van Zeeland en heeren van Vriesland*, II , p. 381.
2. S.J. Fockema Andreae (1950): *Studiën over waterschapsgeschiedenis*, IV, Het Nedersticht, p. 22 e.v.
3. G.G. Calkoen (1898/1899): Wateren binnen het Sticht Utrecht en daarmede in verband en gemeenschap zijnde; Handschrift Gemeente Archief Utrecht; deel I, 2^e afd., p.24 e.v.: vermoedelijk 1326; dam en sluisen opgeruimd circa 1340 en opnieuw gelegd in 1438.
4. P.H.A. Martini Buys (1903/1904): Bijdrage tot de geschiedenis der Vecht, tusschen Utrecht en Muiden, in *Tijdschrift v.h. Koninklijk Instituut van Ingenieurs*, 1903-1904, 1ste afd.
5. J. van der Water (1729): *Groot Placaatboek ... 's lands van Utrecht*, deel II, p. 215 e.v.

Met speciale dank aan Ida Kemperman van het gemeente archief Weesp, die voor schrijver een transcriptie verzorgde van het bestek van de Hinderdamsle sluis uit 1551 en aan Marijke Donkersloot voor het 'boven water halen' van oude kaarten die op dit gebied betrekking hebben. De oude kaarten, vanaf ongeveer 1525, laten veel zien van de situatie ter plekke, maar soms getuigen die ook van (al te veel) fantasie of doen zij daar juist een beroep op.

Jaarverslag dr R. van Lutternvelt Restauratie stichting

Op bijgaande foto trotseren zuster Hildegard – in rolstoel – en priorin Margareth samen met commissaris der koningin, de heer B. Staal, de elementen nadat zij het gerestaureerde sierhek van **Doornburgh** aan het jaagpad langs de Vecht op 24 november 2005 geopend hadden. Een honderdtal inwoners van Maarssen was daar in de stromende regen getuige van, waarschijnlijk ook aangetrokken door het beloofde glas wijn met toebehoren in de priorij na afloop. Een trotse smid Kees van der Horst was met zijn neef Axel, die met Kees in de smederij samenwerkt, natuurlijk ook aanwezig evenals vertegenwoordigers van subsidiegevers.

Voor onze stichting is deze hekrestauratie het grootste werk dat zij de laatste 30 jaar zelfstandig liet uitvoeren. De stichting is de zusters kanunnikessen van het

Heilig Graf zeer erkentelijk voor het in haar gestelde vertrouwen de afgelopen jaren. Er zijn slechts enige brieven gewisseld en enkele persoonlijke gesprekken geweest waarna zij het project aan de stichting overlieten.

Alle oude en nieuwe onderdelen van het hek zijn apart gestaalstraald en geschopeerd (electro verzinkt) en daarna in elkaar gezet. Dat garandeert een roestvrij bestaan van het hele hek voor vele decennia.. De opgebrachte verflagen zijn zeer weersbestendig wat ook aan een lang leven van het ijzerwerk zal bijdragen. Het lukte de firma Schumacher uit Loenen om dankzij het clemente weer in oktober-november het verguldwerk bovenin het hek tijdig voor de opening klaar te hebben.

Nu maar hopen dat voorbijgangers het hek naar waarde zullen weten te schatten en er geen fietsen tegenaan zullen zetten.

De Rijksdienst voor de monumentenzorg droeg de helft van de kosten – bijna €60.000 – waarna de gemeente Maarssen, de Rabobank Maarssen, de Historische kring Maarssen en het restaurant in Nieuwersluis mee gingen doen.

Het SNS Reaal fonds, het VSB fonds, het Anjerfonds Utrecht en het Elise Mathilde fonds droegen alle in belangrijke mate bij aan het realiseren van dit ambitieuze project. De provincie Utrecht financierde een deel van het rijkssubsidie voor omdat eerst in 2007 het laatste deel daarvan tot uitbetaling komt. Een aantal particulieren bedacht de stichting met bijdragen die samen met onze eigen bijdrage de zaak financieel rond maakt. Op nevenstaande afbeelding is te zien hoe smid Kees van der Horst met behulp van Ton Terlingen het hek op 14 oktober 2004 uit elkaar namen. De zijvleugels, de torens en de vazen waren al eerder in behandeling genomen. Ons bestuurslid Anthony Lisman staat goedkeurend toe te kijken.

Een intrigerende opmerking van een bezoeker bij de smid stemt tot nadenken. De takken op de boog en die uit de torens steken zijn geen doorntakken maar eerder elzentakken en het zou wel eens zo kunnen zijn dat het hek voorheen het hek van **Elsenburg** was, het buiten dat in 1813 bij **Doornburgh** is getrokken. 'Doorn' en 'Elsen' hebben evenveel letters die gemakkelijk gewisseld konden worden. De bouw van het hek zou dan na 1719 plaats moeten hebben gevonden want gravure nr.14 in *De Zegepraalende Vecht* laat voor **Elsenburg** een gewoon hek aan het jaagpad zien tussen twee mogelijk stenen, maar ook mogelijk houten pilaren met vierkante vazen erop. De stijl van het hek laat een ontstaan in de twintiger jaren van de 18de eeuw zeker toe. Eigenaar van **Elsenburg** sinds 1714 was Theodorus de Leeuw (1680-1744) die een jaar later Heer van Abcoude en Baambrugge en ook eigenaar van kasteel **Abcoude** werd. Hij liet in 1723 een zeer fraaie grafkapel voor zich bouwen aan de Cosmas en Damianus – nu N.H. – kerk in Abcoude en bezat het huis Herengracht 548 dat hij ook in 1714 had verworven. Het sierhek voor de grafkapel is mooi gedetailleerd (zie afb.

174 in *Ignatius en Jan van Logteren*) en zou wel eens door dezelfde smid als ons hek gemaakt kunnen zijn.

(In het jaarboek van 2001 werd op blz. 31 vermeld dat **Elsenburg** gebouwd was voor Joan Huydecoper in 1634. Dat blijkt onjuist te zijn, het huis werd in 1637 gebouwd voor Jacob Burchgraeff en het torentje op het dak is nooit gebouwd schrijft Vingboons).

Ondertussen had zich al weer een nieuw hekproject gepresenteerd. Dat was de reconstructie van het in 1940 tijdens het bouwen van de betonnen schuilbunkers omvergereden hek op de dwarslaan in de bocht van de Meentweg achter kasteel **Gunterstein**. Er was subsidie gevraagd en verkregen voor die reconstructie mits die nog in 2005 plaats zou vinden.

Indertijd had men de nog uit het eind van de 17de eeuw daterende zandstenen pilaarbekroningen en een draaihek weten te redden en die al die jaren zorgvuldig bewaard. De steenhouwersfirma Snoep uit Amsterdam heeft de beschadigde onderdelen kundig aangeheeld en op de nieuw gemetselde pilaren gesteld. Die pilaren en de door boomwortels doorwoekerde keermuren van de

dam in de scheisloot zijn door de heer De Gier uit Breukelen keurig opgebouwd cq. hersteld met bijpassende stenen. Het bijmaken van het verdwenen draaihek en de reparatie van het nog bestaande deel is door de smid Tupker in Soest gedaan waarna de firma De Leeuw in Baarn het geschopeerd en in de primer en de aflak gezet heeft. Ook dit hek zal weer decennia lang weinig onderhoud behoeven.

Ons bestuurslid Anthony Lisman heeft dit werk met zijn grote kennis van oude hekken begeleid zodat alles precies pas op zijn plaats is gekomen.

Op de dekplaat van elke pilaar staat een bekroonde wapendrager met aan de voor en achterzijde het wapen van de bouwvrouwe van het in 1680 vernieuwde **Gunterstein** met de wapenspreuk: 'Garde Toy dv renart Poulle'. Aan de beide zijkanten staan twee spiegelmonogrammen, een met romeinse letters en een met schrijffletters, met de ineengevlochten letters M P en A D van Magdalena Poulle en haar tweede man Adriaen Daems. Oorspronkelijk stonden die op de hekpilaren van het eerste hek naast **Gunterstein** aan het begin van de Meentweg tegenover de Vechtbrug, getuige een oude gravure.

Eerst in het volgende jaarboekje zal een foto van dit hek te zien zijn daar de pilaren nog gestuct moeten worden. Het metselwerk van de pilaren is nu – december 2005 – nog te nat om dat met blijvend succes te doen. De stichting heeft aan dit hek in hoofdzaak man- en denkkraft geleverd naast een geringe gelidelijke steun.

Begin oktober heeft de voorzitter voor een Loosdrechtse sociëteit, opgericht door oud-Niftarlake bestuurslid, Jan Roeland, een korte inleiding gehouden over onze stichting. Die viel zo in de smaak bij een van de toehoorders dat hij de stichting €10.000 schonk. De secretaris en de voorzitter waren korte tijd later te gast voor een rondleiding op Nijenrode en kwamen onder de indruk van het enthousiasme waarmee de medewerkers daar zich inzetten voor het kasteel. Dat werd aanleiding om per e-mail de verschillende bestuursleden van de stichting te consulteren om als project de restauratie van het carillon in de toren van Nijenrode te adopteren. Zij gingen daarmee accoord want iedereen in de omgeving en alle voorbijgangers zullen weer kunnen genieten van de vrolijke klanken uit de toren. De stichting is daardoor nu hoofdsponsor daarvan. In 2006 zal dat project zijn beslag vinden.

Alles bijeen een zeer succesvol jaar waarin met hulp van velen de stichting haar streven waar heeft kunnen maken om de Vechstreek haar karakter te laten behouden door het in goede orde brengen van wat die streek zo aantrekkelijk maakt.

De voorzitter

2005, Loenen aan de Vecht

De bibliotheek in 2005

Ook dit jaar was de bibliotheek nog gevestigd op Huis Bijdorp in Loenen aan de Vecht, telefoon 0294-23 46 53, fax 0294-23 08 80 of e-mail: geuze-recter@planet.nl. In de zomer van 2006 zal dit veranderen: uw bibliothecaris gaat verhuizen en voor de bibliotheek wordt dringend een nieuwe locatie gezocht. Het gaat hier toch om ons aller vereniging: wie kan ons helpen? Op Bijdorp staat de bibliotheek op zolder. Wie over een niet te kleine zolder beschikt hoeft er dus ook geen kamer voor vrij te maken. Echt veel werk is er ook niet aan verbonden (een ideaal bijbaantje voor een seniorlid of een energiek jonger lid van ons genootschap). Uw huidige bibliothecaris ziet uw reacties graag z.s.m. tegemoet (0294-23 46 53)! Voorlopig kunt u de bibliotheek op Bijdorp nog bezoeken op donderdag, na telefonische afspraak.

De *'Catalogus van de Bibliotheek'* (bijgewerkt tot en met januari 1999) blijft verkrijgbaar voor €3,50, en het *'Register op de Jaarboekjes'* (bijgewerkt tot en met 2001) voor €5,50. Aanvullingen op de *Catalogus* (1999-2004) en op het *Register* (2002-2004) zijn eveneens beschikbaar. Bovendien kunt u het bibliotheekbestand, enigszins anders gestructureerd, ook vinden op de website www.vecht.nl onder het hoofdje *Bibliografisch bestand*.

Uw oude, met name zeer oude, jaarboekjes zijn nog steeds een welkome aanvulling, zowel voor oude als nieuwe leden. Hieronder een kort overzicht van de boeken die in 2005 aan het bibliotheekbestand toegevoegd werden.

Algemeen

Huizen en kastelen

De Ridder-matige Huysen en Gesichten in de Provincie van Utrecht. Uitg. Canaletto/Repro-Holland bv, Alphen aan den Rijn, in samenwerking met de Stichting Nederlandse Buitenplaatsen en Historische Landschappen, Amersfoort en de Stichting Utrechtse Kastelen, 2005, ISBN 90-6469-808-2.

Deze herdruk van de prentenverzameling van kastelen en landhuizen in de provincie Utrecht van de hand van Casper Specht (1698) kwam tot stand ter gelegenheid van "Het jaar van het kasteel 2005". De meeste huizen zijn ten tijde

van Specht nog duidelijk ‘riddermatig’ (zie inleiding Wim Meulenkamp): het zijn versterkte huizen. Opvallend zijn de vele torentjes die de verschillende huizen sieren. Latere, 18^e eeuwse gravures van o.a. Spilman, Rademaker en De Beijer ogen veel romantischer. Specht echter lijkt ‘eerlijker’ in zijn weergave, zo zeer zelfs dat sommige van zijn prenten veel weg hebben van een moderne bouwtekening, bijv. “ ‘t Huys tot Renswoude” en de twee afbeeldingen van “ ‘t Huys tot Seyst”.

Kunstenaars

Ignatius en Jan van Logteren – beeldhouwers en stuc kunstenaars in het Amsterdam van de 18e eeuw. Uitg. Canaletto/Repro-Holland bv, Alphen aan den Rijn, in samenwerking met de Stichting Plaatsen aan de Vecht, 2005, P.M. Fischer, E. Munnig Schmidt (bezorger), ISBN 90-6469-801-5.

Dit fraai uitgevoerde, lijvige boekwerk (meer dan 500 pagina’s en een nog groter aantal afbeeldingen) had de dissertatie moeten worden van wijlen ons lid drs. Pieter Fischer, kunsthistoricus en musicoloog te Amsterdam. Fischer was al in 1964 aan dit werk begonnen, maar pas vanaf 1992 kreeg hij voldoende tijd om zich daadwerkelijk tot regelmatig schrijven te zetten. Tien jaar lang heeft hij eraan kunnen werken, maar zijn overlijden in 2002 verhinderde de voltooiing. Gelukkig stond de tekst toen vrijwel compleet op papier. Het is aan onze voorzitter, Munnig Schmidt (die zich gedurende drie jaar naarstig met het manuscript heeft bezig gehouden), te danken dat het uiteindelijk toch tot een uitgave heeft kunnen komen.

Zo kunnen wij nu nog kennis nemen van het beeldhouwwerk en stucwerk van twee 18^e eeuwse Amsterdamse kunstenaars: Ignatius van Logteren (geboren in 1685) en zijn zoon Jan (geboren in 1709). Dank zij het feit dat zich in de Vechtstreek nog een aantal werken van de Van Logterens bevindt (o.a. twee tuinbeelden op Vegtvliet te Breukelen, hekwerk op Otterspoor te Maarssen en op Over Holland te Nieuwersluis, stucwerk en een onlangs verworven fraai borstbeeld op Nieuwerhoek in Loenen) was het mogelijk de nodige sponsors te vinden om de uitgave van dit kostbare werk mogelijk te maken. Daardoor kon ook de winkelprijs op €59,50 gehouden worden (voor Niftarlake leden €55,00).

Regio

Utrecht (Provincie)

Tastbare Tijd, Cultuurhistorische atlas van de provincie Utrecht. Uitg. PlanPlan Uitgeverij, Amsterdam, 2005, Roland Blijdenstijn, ISBN 90-76092-40-0.

De lyrische titel dekt de inhoud van dit overzicht van het cultuurhistorische verleden van onze provincie volledig.

Het boekwerk is uitgegeven om sturing te geven aan toekomstige ruimtelijke ingrepen op basis van de ontwikkeling van het Utrechts landschap door de eeuwen heen. De indeling in hoofdstukken, die in grote stappen door de tijd gaan, is buitengewoon helder. Daarbij is de ruimte binnen de provincie weer afgebakend door afzonderlijke delen te onderscheiden. Dit vergemakkelijkt het lezen aanzienlijk, met name voor de doelgerichte lezer. Het boek is in de eerste plaats geschreven voor lokale bestuurders, ontwerpers van ruimtelijke plannen en beheerders van het landschap. Maar ook voor gebruikers, bewoners en recreanten is het zeer leesbaar. En wat het onderwijs betreft: dit boek zou op geen enkele basisschool mogen ontbreken. Mits door de docent met het nodige enthousiasme gebracht, moet het de kinderen toch aanspreken hoe juist dat plekje waar zij nu wonen, er vroeger uitzag (ik moet u tenminste bekennen dat op de oude topografische kaarten aangetroffen namen als Prattenburg, Amerongsche Berg, Cuneraweg bij mij zelf als oud-Gelderse Vallei bewoner heel wat jeugdherinneringen oproepen).

Uiteraard zijn de gegevens die nodig zijn om een cultuurhistorisch overzicht te geven van een hele provincie, afkomstig van vele onderzoekers en commissies. Maar wat dit boek zo prettig leesbaar maakt, is dat het niet geschreven is door een aantal auteurs, die elk hun eigen specialisme behandelen, maar dat de teboekstelling van de verkregen informatie in handen gegeven is van één auteur, Roland Blijdenstijn. Dit maakt het boek tot een eenheid. Deze werkwijze kost aanzienlijk meer tijd dan de moderne aanpak, waarbij de informatie door verschillende auteurs als het ware 'in stukjes is geknipt' (waardoor de onderwerpen elkaar ook nog al eens overlappen!) en er een minder overzichtelijk geheel ontstaat.

Plaatsen

Abcoude

In het voetspoor van Mondriaan en Olie, wandelen en fietsen langs het Gein. Uitg. Toth, Bussum, 2005, Marieke van Gessel, Ingrid Oud ... et al., ISBN 90-6868-383-7.

De lezer, die denkt hier een eenvoudig toeristisch gidsje over het Gein in handen te krijgen, komt bedrogen uit. En gelukkig maar: dit boekje van ± 100 pagina's bevat veel meer.

In het eerste deel wordt iets verteld over het landschap. Over de veranderingen in de bodem door de eeuwen heen (drooglegging van het veenmoeras en de noodzaak van voortdurende afwatering). Over de verscheidenheid van boerderijtypen op een relatief klein oppervlak. En natuurlijk over de dreiging van de oprukkende stadsbebouwing vanuit Amsterdam (pas opgelost in 1989 toen het Geingebied geheel toebedeeld werd aan de gemeente Abcoude). Verder over de spoorverdubbeling bij Abcoude, die nu ondergronds gerealiseerd

wordt. En tenslotte over de al jaren dreigende aanleg van de A6 tussen Hollandrecht en Muiderberg, dwars door het Geingebied.

In het tweede deel worden de kunstenaars die bij het Gein gewerkt hebben besproken. Namen als de bekende fotograaf Jacob Olie en de beroemde schilder Piet Mondriaan in zijn vroege periode komen hier uiteraard uitvoerig aan de orde met foto's en reproducties. Schrijvers als de bekende schoolmeester Jac. P. Thijsse en Nescio krijgen alle aandacht, met citaten, bijv. Nescio over gekapte bomen langs het Gein: "*God zal ze eeuwig gloeiend nakend in de hel sansodemirakelen. Deze rij bomen heeft me bijna 60 jaar verheugd*".

Pas in deel 3 komen de beschrijvingen van de twee routes langs het Gein (Gein-Zuid en Gein-Noord) met de diverse boerderijen aan de beurt. Uitvoerig wordt ingegaan op geschiedenis en bouwstijlen.

Het verdient dan ook alle aanbeveling dit boekje goed door te nemen vóór u op de fiets stapt of uw wandelschoenen aantrekt.

Breukelen

Magdalena Poulle (1632-99): a Dutch lady in a circle of botanical collectors. Uitg. The Garden History Society, Lavenham, 2002, Marisca Sikkens-de Zwaan.

Dit artikel, in 2002 gepubliceerd in het magazine *Garden History* 30:2, is gebaseerd op de doctoraalscriptie van mevrouw Sikkens-de Zwaan aan de Vrije Universiteit van Amsterdam in 2000. Het behandelt de exotische plantenverzameling van Magdalena Poulle die, na de Franse inval van 1672, de ruïne van Gunterstein op een openbare veiling opkocht en in de jaren 1680 en 1681 herbouwde in classicistische stijl. Dank zij een Fidei-commis (onvervreemdbaar erfgoed) in haar testamente is het landgoed tot op de dag van heden in bezit van de familie gebleven.

Ook de aanleg van het park had de aandacht van de nieuwe eigenares. In vijf jaar tijds bouwde zij een opzienbarende plantenverzameling op, met name van exotische planten, zoals in die tijd in de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden op buitenplaatsen gebruikelijk was (Agneta Block was op Vijverhof al 10 jaar eerder begonnen). Maar zij introduceerde ook een technische nieuwigheid: een broeikas om tropische planten in te kweken. Behalve met Agneta Block had zij regelmatig contact met de Hortus Medicus in Amsterdam, bij de oprichting waarvan Huydecoper, de eigenaar van Goudestein in Maarsse, een belangrijke rol speelde. Ook de kring rond stadhouder-koning Willem III, die evenals zijn vrouw Mary grote interesse had voor de aanleg van tuinen (Het Loo en later Hampton Court) behoorde tot haar relaties.

Magdalena Poulle was kinderloos en na haar dood in 1699 werd een groot deel van haar plantencollectie geveild, waardoor een internationaal bekende plantenverzameling voorgoed verloren ging.

Maarssen

Doornburgh, korte geschiedenis van buitenplaats, huis en hek. Uitg. Dr. R. van Luttervelt Restauratiestichting, Loenen aan de Vecht, 2005, Benno Visschedijk, Jutka Rona.

Deze brochure is uitgegeven ter gelegenheid van de restauratie van het hek van Doornburgh in 2005. Allereerst wordt in het kort de geschiedenis van de buitenplaats Doornburgh te Maarssen weergegeven, zoals we die voor een groot deel terugvinden in *Plaatsen aan de Vecht en de Angstel* door Munnig Schmidt en Lisman. In 1652 verkoopt Joan Huydecoper, eigenaar van het naburige Goudestein, een morgen grond (iets minder dan een hectare) met een daarop gelegen hoeve, genaamd Doornburgh, aan Hendrick de Beijer. Een latere eigenaar, Absalom van Romswinkel, laat in 1721 een nieuw huis optrekken. Al 2 jaar later komt Doornburgh in handen van Jacob de Chaves en hij is het die het beoemde, in Nederland volstrekt unieke, hek laat oprichten, mogelijk met Jean Tijou, een tijdgenoot van Daniel Marot, als architect (volgens Lisman).

Dank zij de Dr. R. van Luttervelt Restauratiestichting kon in de periode van 2003 tot 2005 het hek zorgvuldig gerestaureerd worden. Op de achterzijde van de brochure is het verloop van de restauratie door de Utrechtse meestersmid Kees van der Horst in fraaie foto's van Jutka Rona weergegeven.

Priorij Emmaus. Uitg. Priorij Emmaus, Maarssen.

Een aardige aanvulling op het voorgaande is dit mapje met tekst en foto's van Doornburgh, waarin de huidige functie van hoofdhuis en bijgebouwen uiteengezet wordt. Sinds 1957 is het landgoed eigendom van de *Orde van Kanunnikessen van het Heilig Graf*, ontstaan in 1099 in Jeruzalem tijdens de Kruistochten. Net als vroeger streven de zusters ernaar een gastvrij huis te zijn voor mensen die stilte en meditatie zoeken. Het huis beschikt over conferentiekamers, maar heeft ook accommodatie voor kleinere of zelfs zeer kleine groepen: het oude portiershuisje Klein Doornburgh biedt ruimte aan 1 tot 4 personen. Voor inlichtingen, telefoon 0346-56 21 46.

Nieuwersluis

Van Nye-sluse tot Nieuwersluis. Uitg. G.N. Verhoef, Laren, 2005, G.N. Verhoef.

Deze ringband bevat de geschiedenis van Nieuwersluis, opgeschreven door de heer G.N. Verhoef, wiens belangstelling voor dit kleine dorpje aan de Vecht ontstond, doordat hij er als kind vaak in de schoolvakanties bij zijn grootouders logeerde.

Nieuwersluis is ontstaan in het midden van de 15^e eeuw, toen men, om het wa-

ter van de Vecht binnen de oevers te houden, op de gedachte kwam de Vecht te verbinden met de Kromme Angstel. Door het verschil in waterpeil tussen deze twee riviertjes moest er bij de verbinding met de Vecht een sluis gebouwd worden. Het voordeel van deze ingreep was bovendien dat er op deze manier een directe verbinding zou ontstaan tussen Amsterdam en Utrecht. Aanvankelijk bestond het nieuwe scheepvaartverkeer alleen uit vrachtvaart; later kwam er ook personenvervoer: de trekschuit. Al gauw werd er bij de *Nye-sluse* een herberg gebouwd, die beheerd werd door de sluiswachter. Nog later werden er enige huisjes gebouwd, allereerst voor de sluiswachter, maar ook voor kleine neringdoenden. Zo ontstond er een kleine nederzetting; werkgelegenheid werd gevonden in het turfsteken. Vanaf 1600 ontstond er belangstelling van Amsterdamse kooplieden om grond op te kopen als geldbelegging en om er een buitenhuis op te bouwen. Eén van de eerste was het huis *Lix Boa* tussen Nieuwersluis en Breukelen.

Zo verglijden de jaren, de eeuwen. Interessant blijft het ontstaan van het treinstation Nieuwersluis in 1843, waar alle treinen moesten stoppen, omdat het tracé van de spoorlijn Amsterdam-Utrecht over een deel van het landgoed *Sterreschans* liep. Pas in 1953 werd deze overeenkomst met de familie Doude van Troostwijk door de Staat der Nederlanden afgekocht. De recente geschiedenis van Nieuwersluis is de meeste lezers bekend, zodat we die hier dan ook niet zullen behandelen.

Loenen aan de Vecht, maart 2006

G. Recter

Inhoud

Ereleden en bestuur	2
Ledenlijst 2005	3
Jaaroverzicht 2005	17
Concept Staat van baten en lasten	20
Oproep en mededelingen	21
Jacob Storck (1641-ca. 1693), kunstschilder, en de Vecht	23
Het huis Middelvaart	37
De Amsterdamse tak van het geslacht Valckenier en hun sporen in Baambrugge	51
Het is niet alles goud wat er blinkt	73
Hinderdam	81
Jaarverslag dr R. van Luttermvelt Restauratiestichting	95
De bibliotheek in 2005	99

